

Модуль 4.

ПАМ'ЯТКИ МИСТЕЦТВА
ПІВНІЧНОГО
ПРИЧОРНОМОР'Я.
ОБРАЗОТВОРЧЕ
МИСТЕЦТВО СКІФІВ

Модуль 4.

ПАМ'ЯТКИ

МИСТЕЦТВА

ПІВНІЧНОГО

ПРИЧОРНОМОР'Я.

ОБРАЗОТВОРЧЕ

МИСТЕЦТВО

СКІФІВ

- Архітектура античних міст-полісів Північного Причорномор'я (Ольвія, Херсонес, Пантікапей)
- Живопис та скульптурний портрет (золота поховальна маска царя Боспору Рескупоріда)
- Ювелірні вироби
- Скіфські кургани та їхня архітектурна конструкція
- Різновиди скіфської кам'яної скульптури
- Художні вироби з металу (золота пектораль з кургану «Товста могила»)
- Пам'ятки давньослов'янської культури: кераміка, скульптура (статуя Світовида з р. Збруч), ювелірні прикраси

Модуль 4.
Урок 32.

План уроку:

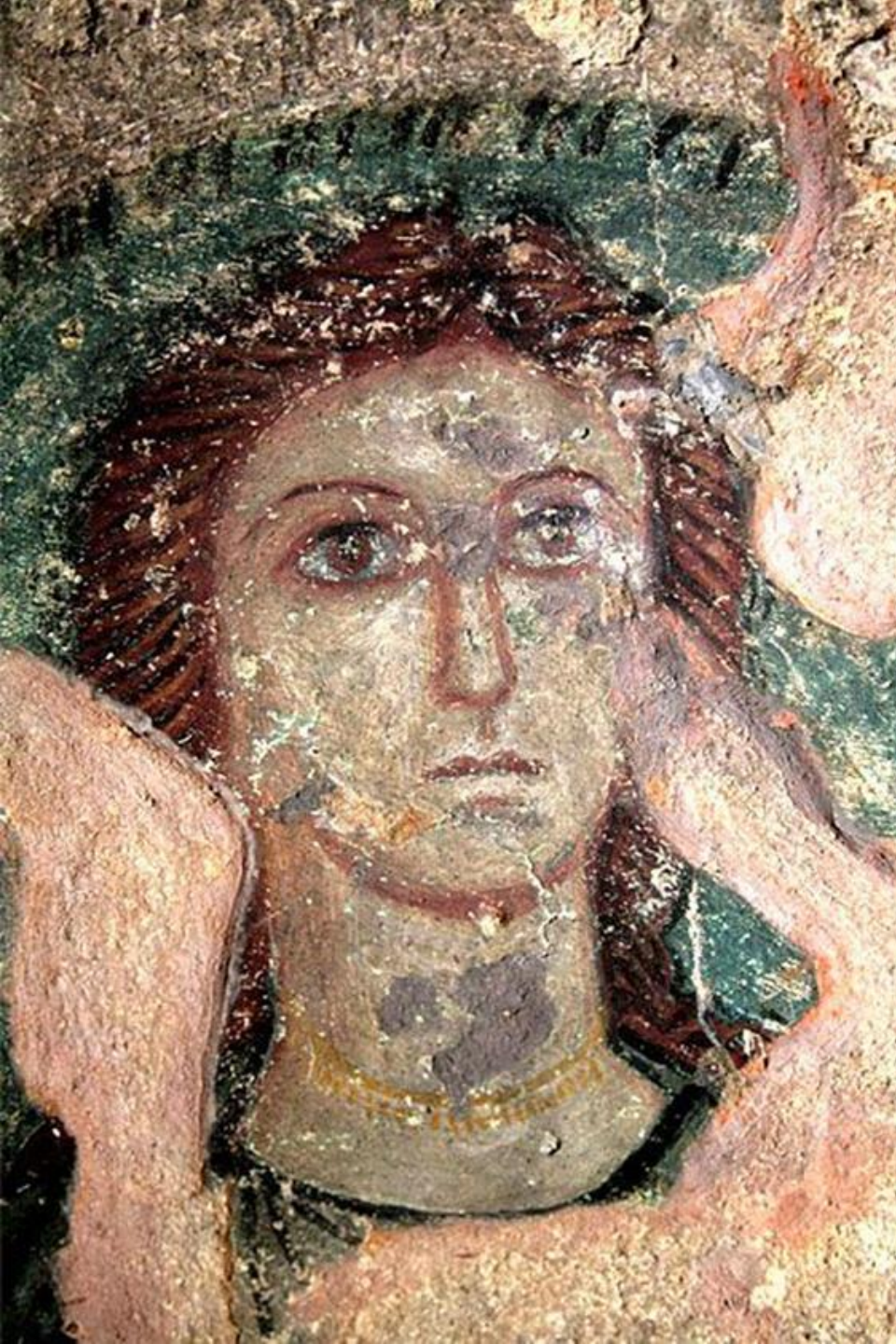
1. Мистецтво античних міст Північного
Причорномор'я

Архітектура

Живопис

Скульптурний портрет

Ювелірні вироби

ПАМ'ЯТКИ
МИСТЕЦТВА
ПІВНІЧНОГО
ПРИЧОРНОМОР'Я

Давньогрецькі міста-колонії

Давньогрецькі міста-колонії
Північного Причорномор'я
на території сучасної України

АНТИЧНІ МІСТА ПІВНІЧНОГО ПРИЧОРНОМОР'Я

У VII – V ст. до н. е. в Північному Причорномор'ї з'явилися переселенці-греки, вихідці переважно із західного узбережжя Малої Азії (Іонії), зокрема з міста Мілет

Найдавнішим поселенням вважається торгова факторія (емпорій) Борисфенід на острові Березань у гирлі Дніпро-Бузького лиману, заснований у середині VII ст. до н. е.

Згодом численні колонії виникли на узбережжі Південно-Західного Причорномор'я, на південному і південно-західному узбережжі Криму

Давньогрецькі міста-колонії
Північного Причорномор'я

Давньогрецькі міста-колонії
Північного Причорномор'я
на території сучасної України

Засновані міста-колонії на узбережжі Чорного та Азовського морів швидко розвивалися і невдовзі перетворилися на держави, найбільшими з яких були:

- **Ольвія** (поблизу сучасного села Парутине, Миколаївська обл.);
- **Тіра** (на околиці сучасного м. Білгород-Дністровського, Одеська обл.);
- **Ніконій** (у межах сучасного села Роксолани, Одеська обл.);
- **Керкінтіда** (у межах сучасного м. Євпаторія);
- **Херсонес Таврійський** (у межах сучасного м. Севастополя) – єдина дорійська колонія;
- **Пантікапей** (у межах сучасного м. Керч)

Давньогрецькі (боспорські) міста на берегах Керченської протоки

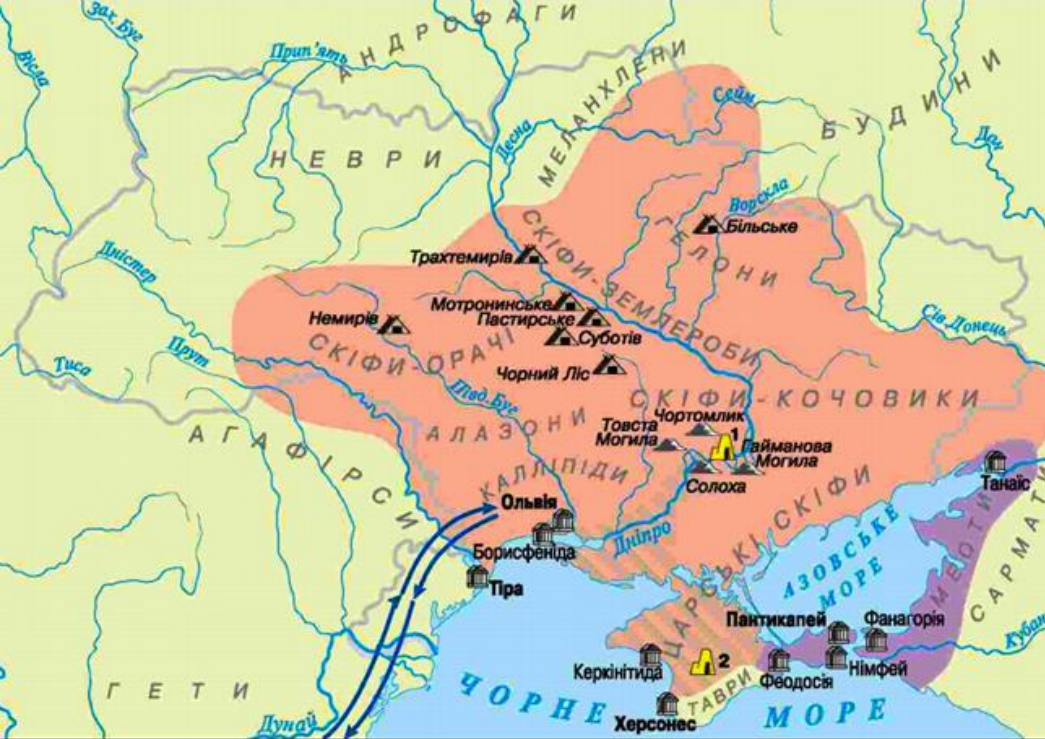
УКРАЇНА. Античні міста (VII ст. до н.е. - IV ст. н.е.)

Сучасні кордони України
Умовні позначення

- **ОЛЬВІЯ** Великі грецькі міста (пн. більше 10 га)
- **Борисфи** Невеличкі грецькі міста і поселення
- **Колонії, засновані у сер. VII ст. до н.е.**
- **Колонії, засновані у 1-й пол. - сер. VI ст. до н.е.**
- **Колонії, засновані у 2-й пол. VI - на поч. V ст. до н.е.**
- **Колонії, засновані у 2-й пол. V - I ст. до н.е.**
- **Колонії, час заснування яких невідомий**
- **Невеликі скіфські міста і поселення (я також місто кіммерійців - городище Дикий сід)**
- **Наші (?)** Невеличкі скіфські міста і поселення
- ▲ **Міся розташування римських гарнізонів (I - III ст.)**
- ▲ **Найвідоміші скіфські кургани**
- **ТОМІ** Сучасні назви городищ
- **Скіфські (?)** Вироділі міся розташування поселень

Античні міста-колонії Північного Причорномор'я

	Велика Скіфія у 5–4 ст. до н. е.		Володіння скіфів після 3 ст. до н. е.
	Скіфські кургани		Скіфські столиці:
1 Кам'янське городище
2 Неаполь Скіфський
	Похід перського царя проти скіфів		Грецькі міста-колонії
	Городища лісостепових племен		Боспорське царство

Світ кочовиків. Античні міста-колонії

Античні міста-колонії
Північного Причорномор'я
та кочові племена
на території сучасної України

Більшість міст разом з оточуючими сільськими поселеннями мали **полісне самоврядування**

У східному Криму та на Таманському півострові виникло **Боспорське царство (Боспор Кіммерійський)** зі столицею в **Пантікапеї**

Основу населення складали **греки-переселенці**, але з часом все відчутнішою ставала частка варварського населення – **скіфів, фракійців, таврів, меотів**

Міста-колонії були **політично незалежні** від міст-метрополій, хоча й **підтримували** з ними тісні економічні, політичні, культурні та релігійні **зв'язки**

Давньогрецькі міста-колонії
Північного Причорномор'я
на території сучасної України

Торгівля в давньогрецьких колоніях,
сучасний малюнок

У 2011 р. команда одеських археологів
знайшла затонулий давньогрецький
корабель, навантажений амфорами

ГОСПОДАРСТВО І РЕМЕСЛА

У міста-метрополії надходили
з колоній продовольства, передусім
зерно і корисні копалини

Основу життя складало **сільське
господарство, ремесло і торгівля**

Північне Причорномор'я стало
головною **житницею** всього
античного світу

В останні століття до нашої ери
грекам вдалося акліматизувати
виноград, що стало поштовхом до
розвитку виноробства

Основою ремесла були: **чорна
та кольорова металургія,
гончарство**

Найбільшої слави античним містам
принесли **торевтика і ювелірна
справа**

ТОРГІВЛЯ

Міста-колонії стали центрами, через які до греків та римлян приходили **товари від кочовиків і місцевих землеробів** (хліб, худоба, шкіра, хутро, раби), а до них йшли **вироби та продукти материкової Греції** та інших античних центрів (коштовний посуд, ювелірні вироби, одяг, тканини, вино, олія)

Фрагменти давньогрецької імпортової та місцевої кераміки VI ст. до н. е., знайдені під час розкопок 1995 р. давньогрецького поселення на узбережжі Дніпро-Бузького лиману:

- ніжка від амфори для транспортування вина або оливкової олії на кораблях;
- фрагмент розписної чорнофігурної вази;
- фрагменти чорнолакового посуду;
- фрагмент посудини з тавром гончара

(Фото О. Коваленко, з власної колекції)

Грецькі поселення на узбережжі Чорного моря. Сучасний малюнок

РОЗВИТОК АНТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ

Міста Північного Причорномор'я були важливими **центрами розвитку античної культури**

У Херсонесі та, можливо, Ольвії й Пантікапеї були **театри**

Переселенці принесли в Причорномор'я **культу різних античних богів**, що часом ставали популярними в місцевого населення

Будувалися численні **храми та святилища**

Скіфи біля Ольвії. Кочівники спостерігають, як греки облаштовуються на нових землях. Сучасний малюнок

ІСТОРИЧНІ ПОДІЇ АНТИЧНИХ МІСТ ПІВНІЧНОГО ПРИЧОРНОМОР'Я

Античні держави на території Північного Причорномор'я існували понад тисячоліття

Вони пройшли складний історичний шлях: розквіт, що часом замінювався занепадом, численні війни і, навіть, повстання

Найвідомішими подіями стали:

- похід Зопіріона (полководця Александра Македонського) на Ольвію в 331 р. до н. е.;
- скіфо-херсонеська і мітрідатові війни кінця II ст. до н. е.;
- повстання Савмака 108 – 107 рр. до н. е.;
- Скіфська або Готська війна 238 – 271 рр. н. е.

Грецький гопліт з анатомічною кірасою, списом, щитом, коринфським шоломом та обшитим мечем. Реконструкція

Золота оздоба для піхов меча,
виготовлена грецькими
майстрами на замовлення скіфів

- У 70 – 80-х рр. IV ст. більшість античність міст, особливо у Північно-Західному Причорномор'ї, постраждало від **навали гунів**
- А в 520 – 530-х рр. античні міста Криму переходять **під владу Візантійської імперії**, що знаменувало закінчення античного періоду історії

Бронзовий діхалк, Херсонес,
300 - 250 рр. до н. е., вага 6,27 г

Монета-стріла, мідь, лиття, Керкінітіда,
450 – 425 рр. до н. е., вага 0,92 г

Мідний ас, Ольвія,
460 – 450 рр. до н. е., вага 261 г

МОНЕТИ МІСТ ПІВНІЧНОГО ПРИЧОРНОМОР'Я

Греки встановили тісні зв'язки з місцевим населенням і за прикладом середземноморських сусідів **розпочали грошове карбування** (V – IV ст. до н. е.)

Основними матеріалами для випуску монет містами-полісами Північного Причорномор'я були **срібло та мідь**, а з IV ст. до н. е. – **золото** (Пантікапей та Ольвія)

Назви грошових знаків були збережені на прикладі давньогрецьких (драхми, діаболі, статери тощо)

Але **номінальна вартість** на античних монетах практично **не зображувалася**

Розрізнялися вони **за вагою, діаметром та зображеннями**

Мідний діхалк, Тіра,
360 – 350 рр. до н. е., вага 4,84 г
Аверс: голова річкового божества
Реверс: бик і монограма TYPA (Тіра)

Мідний діхалк, Херсонес Таврійський,
350 – 330 рр. до н. е., вага 6,61 г

Випускалися монети міст-полісів на монетних дворах

Усі грошові **обчислення** на той час проводилися **в талантах**

Вага – драхма, статер, тетрадрахма, декадрахма, обол, геміобол тощо

Всі срібні монети міст Північного Причорномор'я можна поділити на **три основні групи за територіями випуску:**

- 1) Ольвія та Тіра;
- 2) Херсонес Таврійський;
- 3) Боспорське царство

Ольвійські монети-дельфіни (аверс і реверс)
Північне Причорномор'я, VI – IV ст. до н. е.

МОНЕТИ ОЛЬВІЇ ТА ТІРИ

В Ольвії з кінця VI ст. до н. е. випускалися монети з міді, пізніше – зі срібла та золота

На них зображували божества, фігури тварин, написи, образи Геракла, Деметри, портрети Скилура тощо

В Ольвії існували гроші у формі дельфінів (один з образів Аполлона)

Тіра почала випускати власні монети приблизно з 360 р. до н. е.

Перевага надавалася образам Деметри, Аполлона

МОНЕТИ-ДЕЛЬФІНИ ОЛЬВІЇ

Перші монети в Ольвії виготовляли з бронзи у формі **стріл** (пов'язаних з культом Аполлона Лікаря), які паралельно використовувалися з **монетами-дельфінами** на грошовому ринку

Монети-дельфіни відливалися в Ольвії з бронзи і були різних розмірів

Спочатку ці монети використовувалися **для релігійних обрядів та пожертв храму Аполлона Дельфінія**, побудованого в Ольвії в VI ст. до н. е. (Дельфіній – епітет Аполлона як покровителя мореплавства)

Ольвійські монети-дельфіни,
VI – IV ст. до н. е.

Монети Ольвії IV – III ст. до н. е.
із монограмами назви міста

Ольвійські монети-дельфіни,
VI – IV ст. до н. е.

Срібний тетробол, Херсонес,
400 – 390 рр. до н. е., вага 3,35 г

Срібна драхма, Херсонес,
110 – 108 рр. до н. е., вага 3,83 г

Аверс: голова Артеміді
Реверс: олень і напис «магістрат
Мойрій», скорочена назва міста

МОНЕТИ ХЕРСОНЕСУ ТАВРІЙСЬКОГО

Карбування монет у **Херсонесі Таврійському** почалося ще в **IV ст. до н. е.**, коли Херсонес переживав період свого політичного та економічного розквіту

Перші гроші міста були **срібні**, на них зображувалися **бик і голова божества**

Це була **богиня Діва** – покровителька землі та води, всього живого

Культ поклоніння цьому божеству херсонесці **перейняли від місцевих племен таврів**, які населяли гірську частину Криму

На зворотних сторонах монет (реверсі) містилися зображення **тварин** і вказувалася **назва міста**, яке випускало монети – найчастіше слово «Херсонес» скорочувалося

Бронзовий діхалк, Херсонес,
320 – 310 рр. до н. е., вага 6,93 г
Аверс: Артеміда з луком і стрілами в руках
Реверс: грифон, напис «магістрат Хорей»

Золотий статер, Херсонес, 85 – 86 рр. н. е.,
вага 7,67 г. Аверс: голова Херсонас
Реверс: богиня Діва з луком і списом, написи «109 рік Херсонеської ери»

Сюжети металевих грошових знаків були пов'язані з грецькою міфологією і пантеоном богів

Найчастіше зображували **Зевса, Афіну, Геракла**

Ще однією характерною особливістю херсонеського карбування є зображення **блискавки та дельфіна на двох сторонах**

Згодом римляни вплинули практично на всі галузі життєдіяльності херсонесців, не винятком стало монетне карбування. Місто почало випускати **монети за римським стандартом**, використовуючи традиційні для цієї держави **номіналі**

МОНЕТИ БОСПОРСЬКОГО ЦАРСТВА

У **Пантікапеї** монети почали карбувати з середини VI ст. до н. е.

Це були **срібні** екземпляри невеликого номіналу із зображенням **голови лева** та вдавненого **квадрата**

з літерами-позначеннями поліса (ПА, ПАН, ПАНТ або ПАНТІ)

Монети з подібним оформленням зі срібла випускало **місто Аполлонія** в V ст. до н. е.

У цей період з'являються гроші із зображенням **мурахи**

Також карбували срібні монети в **Німфеї**

На них з одного боку зображалася **богиня та виноградна лоза**, а на зворотному боці – **напис NYN**

Два денарії Боспорського царя Савромата II

Монета Боспорського царя Савромата II

Монети храму Аполлона в Пантікапеї

Тетартеморій. Срібло. Пантікапей, 470–460 рр. до н. е.
Аверс: Мураха
Реверс: втиснутий квадрат, розділений на чотири частини, у двох з них зображені крапки

Тетартеморій. Срібло. Пантікапей, 470 – 460 рр. до н. е.
Аверс: Мураха
Реверс: втиснутий квадрат, розділений на чотири частини, у двох з них зображені крапки

Геміобол. Срібло. Пантікапей. 460 – 450 рр. до н. е.
Аверс: Голова лева у фас
Реверс: втиснутий квадрат, розділений на чотири частини, в яких зображені літери ΑΠΟΛ

Діобол. Срібло. Пантікапей. 470 – 438 рр. до н. е.
Аверс: Скальп лева у фас
Реверс: втиснутий квадрат, розділений на чотири частини, в яких зображені літери ΑΠ і зірка з чотирма променями

Антична монета статер з Пантікапея, вага 9,08 г

Аверс: Голова бородатого Сатира

Реверс: Грифон (або сімаргл) зі списом у пащі, знизу колос

Сімаргл належить до іранської міфології.

Його зображення на монеті пов'язане з тим, що на території Боспорського царства проживало багато скіфів та інших іраномовних племен

ПАМ'ЯТКИ
МИСТЕЦТВА
ПІВНІЧНОГО
ПРИЧОРНОМОР'Я
АРХІТЕКТУРА

МІСТО
ОЛЬВІЯ

Національний історико-археологічний заповідник «Ольвія», аерозйомка

МІСТО ОЛЬВІЯ

Ольвія (з давньогрецької Ολβία – «щаслива») – це найбільший античний поліс Причорномор'я

Ольвія була розташована на правому березі Південно-Бузького лиману **біля села Парутине Миколаївської області**

У середині VI ст. до н. е. її заснували **вихідці з Мілета**

У період свого розквіту територія міста складала бл. **50 – 55 га**, некрополя – бл. 500 га, населення – більше **20 000 жителів**

Залишки основної **незатопленої частини** верхнього міста становлять **площу 33 га**

Значна частина нижнього міста **зруйнована водами лиману**

Національний історико-археологічний заповідник «Ольвія»,
аерозйомка

Національний історико-археологічний заповідник «Ольвія»,
аерозйомка

Національний історико-археологічний заповідник «Ольвія»,
аерозйомка

ПОЛІС ТА ОЛЬВІЙСЬКА ХОРА

Ольвійська держава була **класичним грецьким полісом** – демократичною рабовласницькою республікою, де карбувалася власна монета

Культурно-політичним і торгово-ремісничим центром було місто, сільськогосподарські поселення входили до сфери його впливу

У 2 пол. VI ст. до н. е. навколо Ольвії формується її **хора** – **сільськогосподарська околиця міста**

Основним продуктом **експорту** з Північного Причорномор'я в метрополію у греків було **зерно**

З метрополії привозили вино, оливкову олію, бенкетний посуд, тканини, прикраси та предмети мистецтва

«Ольвійская хора»,
«Пристань в Ольвії», ілюстрації в музеї Ольвії

Керамічний посуд і амфори
для транспортування вина та олії, музей Ольвії

КУЛЬТИ БОГІВ У МІСТІ ОЛЬВІЯ

Боги, яких особливо шанували в Ольвії, мали свої храми і святилища – **Аполлон, Зевс, Афіна, Кібела, Гермес**

Також були поширені **культи Деметри і Кори-Персефони, Плутона, Діоніса, Артеміди, Ахілла, Геракла, Діоскурів, Гекати** та інших

Вшановували й нижчі божества: сатирів, силенів, демонів, менад, муз та інших

Кібела – фрігійська богиня родючості, ототожнювалася з матір'ю-природою

Вшановувалася в Малій Азії через посередництво грецьких колоній

Один із атрибутів Кібели – корона у вигляді зубчастої башти

Кібела. Теракотова статуетка.
Ольвія, VI ст. до н. е.
Національний музей історії України

КУЛЬТ АПОЛЛОНА ДЕЛЬФІНІЯ В ОЛЬВІЇ

Грецький культ Аполлона Дельфінія в Ольвії був **головним державним культом**

Цей бог вважався **головним захисником та заступником міста**

Аполлону приносили в жертву вино і тварин, робили священні спалювання, а присвятний посуд і гроші складали у спеціальні ями

Монети Ольвії у формі дельфінів та із зображенням Аполлона і дельфіна – одного з образів сонячного бога

Голова Гери, Ольвія, перші ст. до н. е.
Одеський археологічний музей НАН України

Статуя Гери, Ольвія,
Одеський археологічний музей НАН України

КУЛЬТУРА В МІСТІ ОЛЬВІЯ

В Ольвії були свої **філософи, вчені, поети, музиканти**

Деяких з них згадують у писемних джерелах – філософ Біон Борисфеніт, філософ-стоїк Сфер, філософ та історик Посідоній

У місті був **театр**

Залишки його не знайдені (частина міста з пагорбом, де міг розташовуватися театр, з часом були розмиті водами лиману)

Про існування театру говорить знахідка театральної маски

Ольвіополіти активно займалися **спортом**

Статуетки Венери і Амура, бронза, I – II ст. н. е., Ольвія

Національний музей історії України

«Медуза Горгона», архітектурна деталь, теракота, IV – III ст. до н. е., Ольвія

СТРУКТУРА МІСТА ОЛЬВІЯ

Ольвія була **оточена стінами** і являла собою фортецю у вигляді трикутника

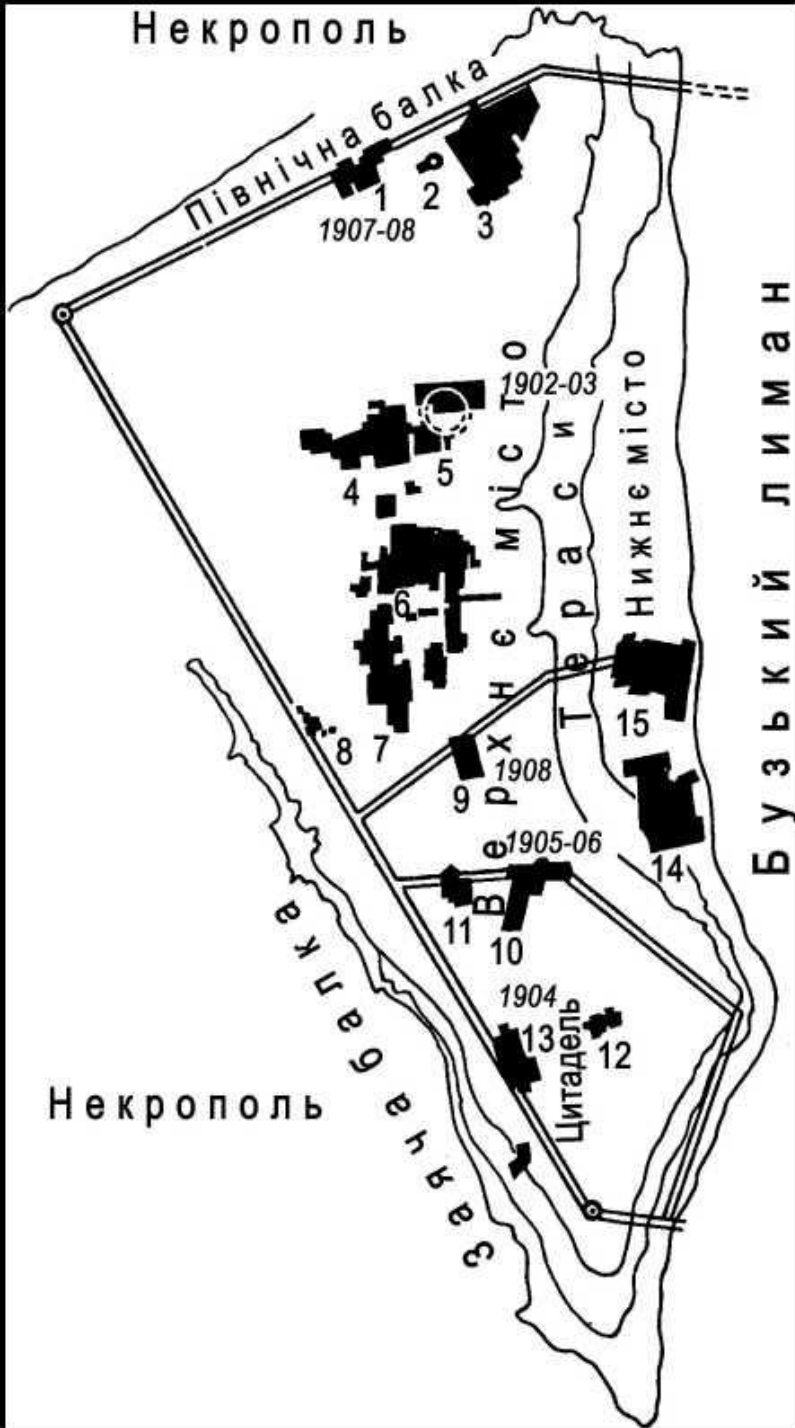
Планування міста було обумовлено **рельєфом** – два яри (Північна та Заяча балки) і схили, що вели до лиману

Місто складалося з трьох частини: **Верхнє, Терасне і Нижнє місто**

У Верхньому місті розташовувалися: просторі **кам'яні будівлі**; мощена **крупною бруківкою вулиця**; **агора** – центральна площа, навколо якої розміщувалися **два теменоси** (святилища)

У Нижньому місті розташовувалися торгові квартали, ремісничі майстерні та порт. Верхнє і Нижнє місто сполучалися **водопроводом**

На околицях розміщувався **некрополь**

**Система каналізації в Ольвії.
Національний історико-археологічний
заповідник «Ольвія»**

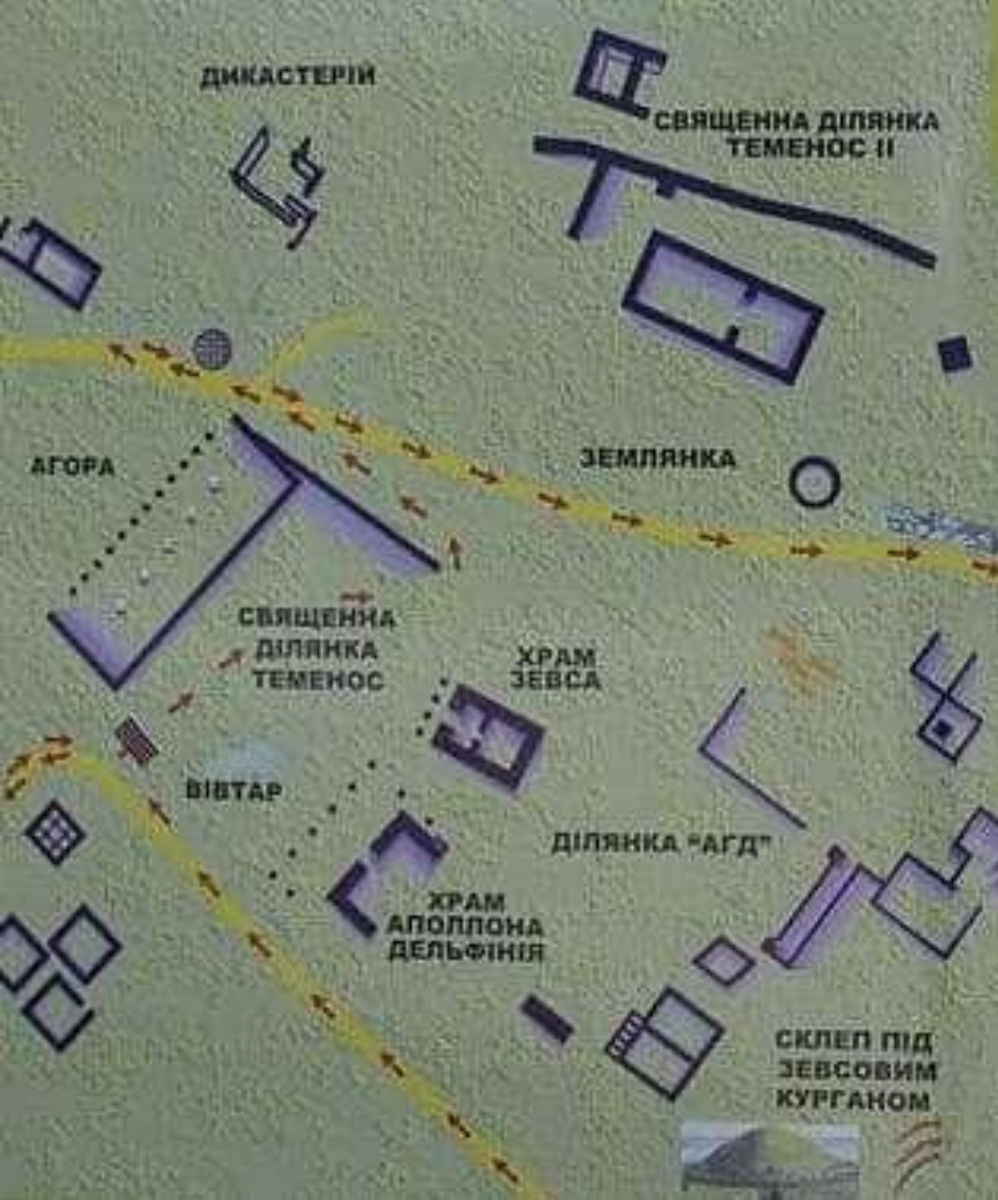
**Залишки бруківки дороги в Ольвії.
Національний історико-археологічний
заповідник «Ольвія»**

Панорама частини Верхнього міста

**Вид на Нижнє місто і лиман.
Національний історико-археологічний заповідник «Ольвія»**

План центральної частини Верхнього міста
Національний історико-археологічний
заповідник «Ольвія»

ВЕРХНЄ МІСТО. АГОРА І ТЕМЕНОСИ

Агора – центральна площа міста розміром 1,5 га, була вимощена черепками

Навколо агори розміщувалися **два теменоси** (святині ділянки) – Західний теменос (більш давній) та Центральний теменос

На центральному теменосі були побудовані **храми Аполлона Дельфінія** (покровителя міста) та **Зевса**, на західному теменосі – **храм Аполлона Лікаря**

Також у Верхньому місті знаходилися **гімнасій**, **банний комплекс**, будівля суду та інші **адміністративні й торговельні споруди**

План міста Ольвії, Верхнє місто
Національний історико-археологічний заповідник «Ольвія»

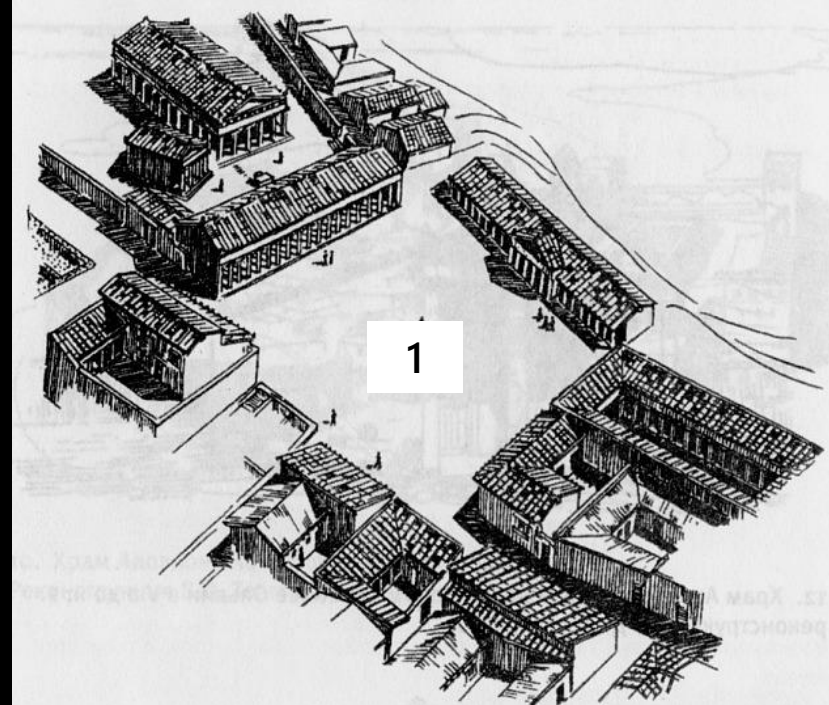
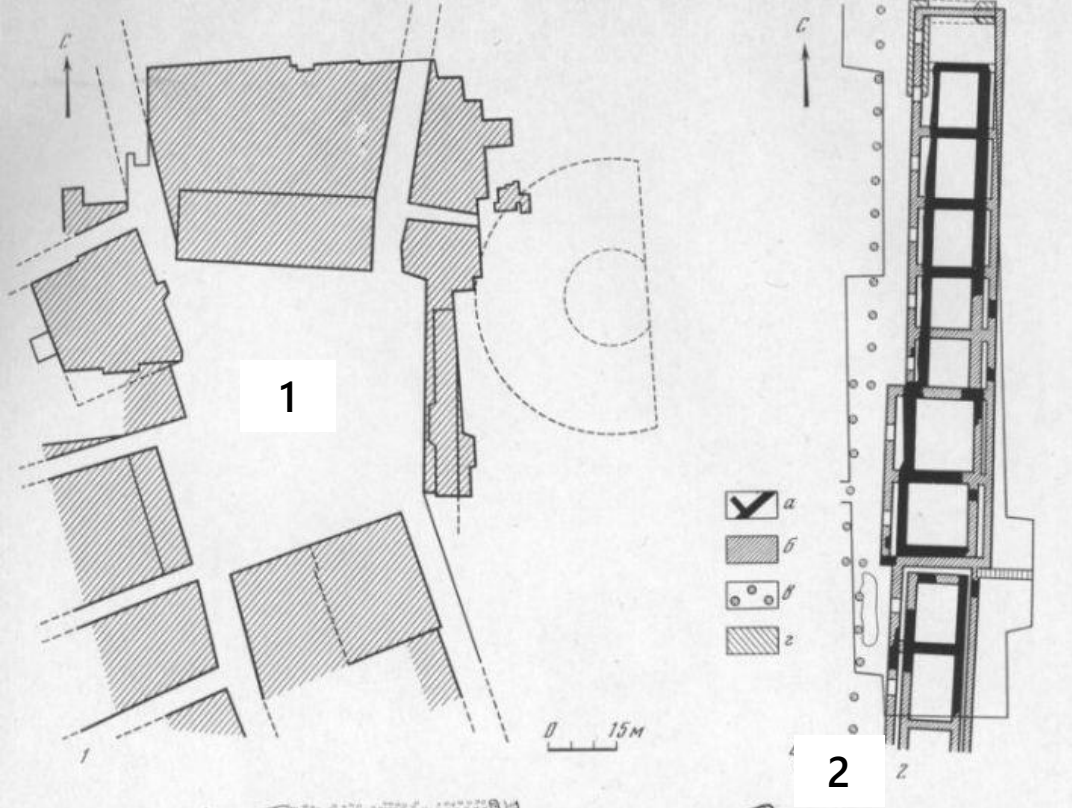
План Верхнього міста, Ольвія
Національний історико-археологічний заповідник «Ольвія»

Агора і Центральний теменос в ІІст.

ЦЕНТРАЛЬНА МІСЬКА ПЛОЩА 2000кв.м.
З'ЯВИЛАСЯ НАПРИКІНЦІ VI ст. до н.е.
НАВКОЛО АГОРИ БУЛИ ЗОСЕРЕДЖЕНІ
ТОРГІВЕЛЬНІ, АДМІНІСТРАТИВНІ, КУЛЬТОВІ,
ГРОМАДСЬКІ ТА НАВЧАЛЬНО-СПОРТИВНІ
СПОРУДИ: З ЗАХОДУ І СХОДУ - ТОРГОВІ РЯДИ,
З ПІВДНЯ - СПОРУДА ГІМНАСІЮ, А З ПІВНОЧІ
- ВЕЛИКА СТОЯ, ВІДОКРЕМАЮЮЧА АГОРУ
ВІД ТЕМЕНОСА.

*Реконструкція
С.Д.Крижицького*

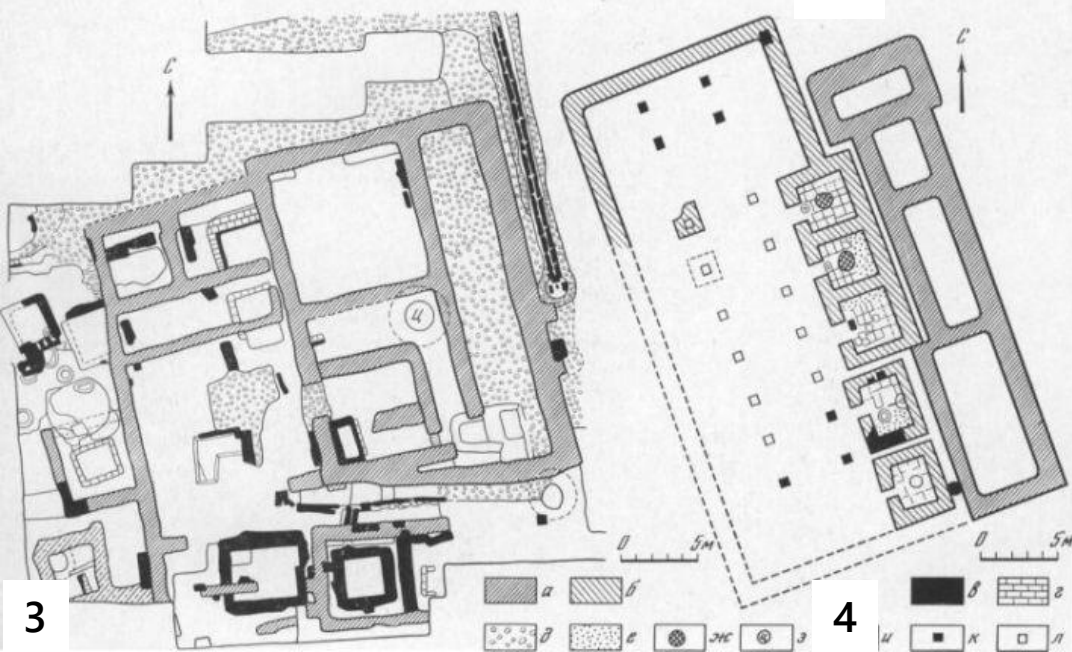
Агора і Центральний теменос, Ольвія
Національний історико-археологічний заповідник «Ольвія»

Агора і центральний теменос Ольвії з храмами Аполлона Дельфінія і Зевса, IV – III ст. до н. е.

Ольвія. Агора

- 1 – план Ольвійської агори елліністичного періоду;
- 2 – план Східного торгового ряду III – II ст. до н. е.;
- 3 – план дикастерія (будівлі суду) III ст. до н. е.;
- 4 – план центральної частини гімнасія

ГРОМАДСЬКІ ТА ЖИТЛОВІ СПОРУДИ МІСТА ОЛЬВІЯ

Наприкінці VI – початку V ст. до н. е. у центрі міста були зведені **перші громадські споруди**:

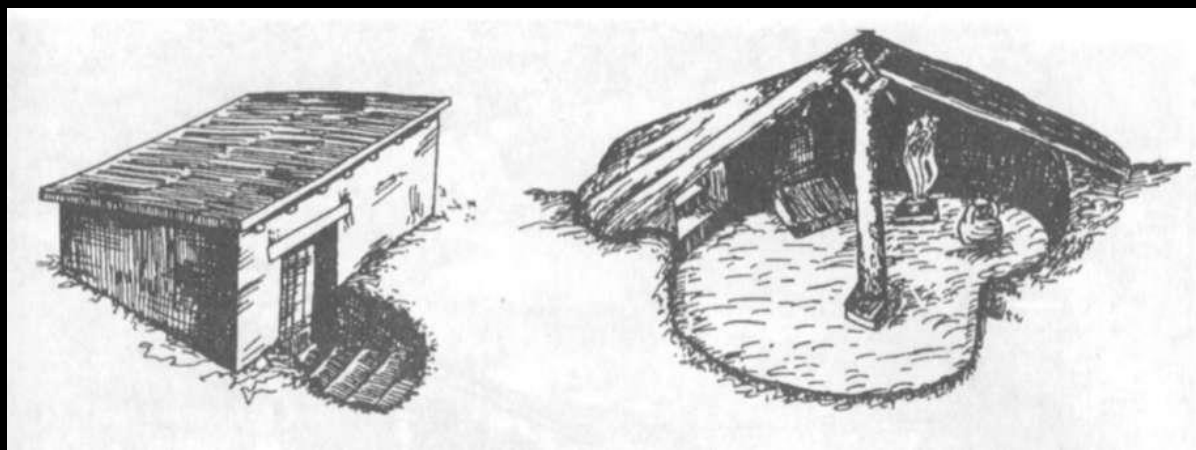
вівтар; вимощена каменем **дорога**, що вела до священного гаю;
агора (головна площа)

Основу житлової забудови в цей час становили **землянки і напівземлянки**, розміщені по обидва боки головної поздовжньої вулиці

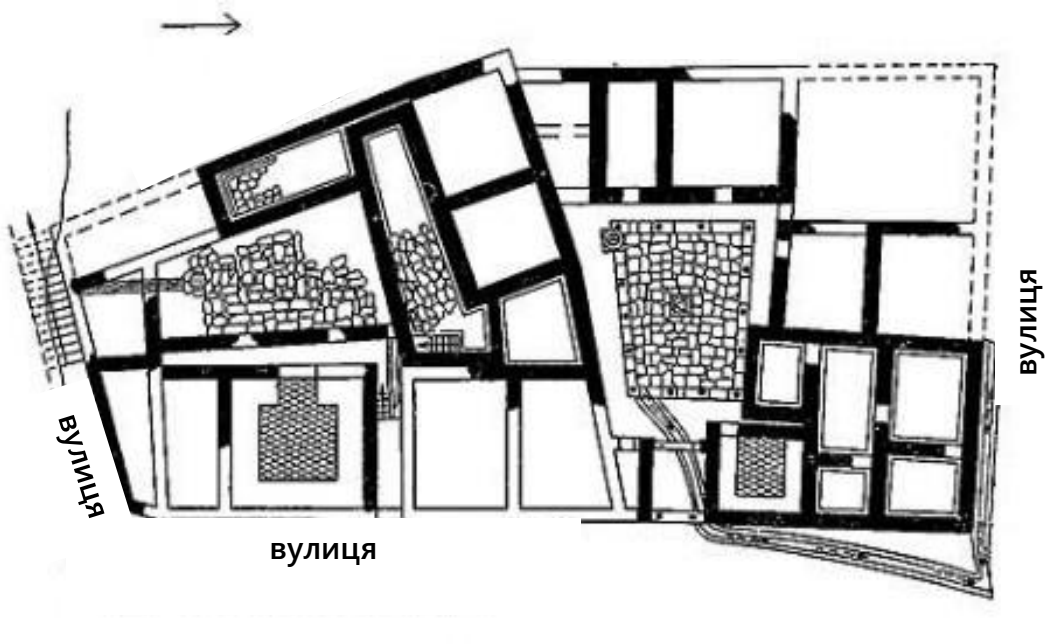
Фундамент житла-землянки
VI ст. до н. е.,
Національний історико-
археологічний
заповідник «Ольвія»

Напівземлянка і землянка,
Ольвія. Реконструкція
С. Д. Крижицького

Фундамент житла-землянки VI ст. до н. е.,
Національний історико-археологічний заповідник «Ольвія»

План житлових будинків, Ольвія

Навколо міста зводять **оборонні кам'яні мури і башти**

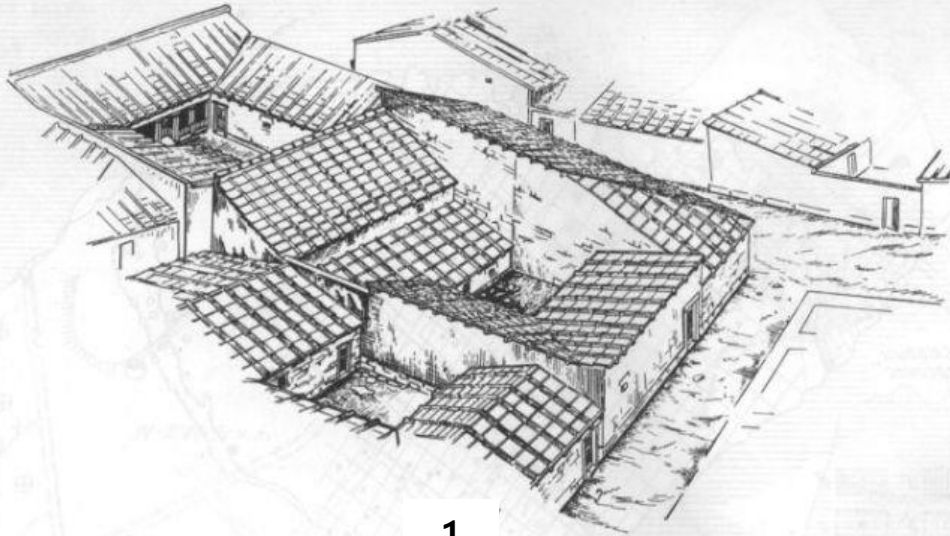
Починають масово споруджувати **наземні сирцево-кам'яні будинки**

Через обмежену територію, **забудова міста була щільною**, мала двоповерхові будинки і вузькі вулиці

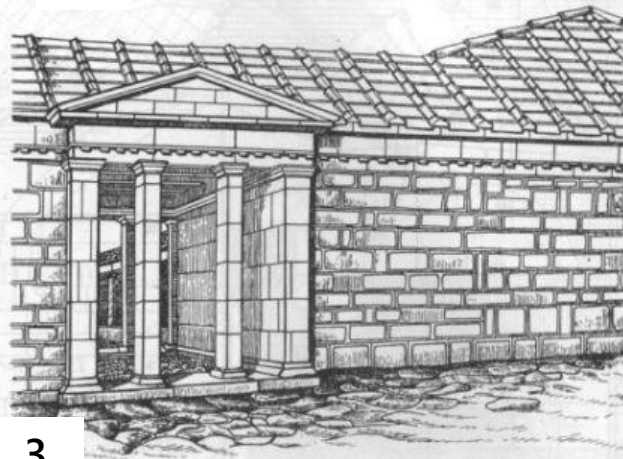
З початку V ст. до н. е. кількість населення Ольвії налічувало 6 – 10 тис. чоловік

У місті була прокладена **каналізація** з відводом каналізаційних стоків за межі міста

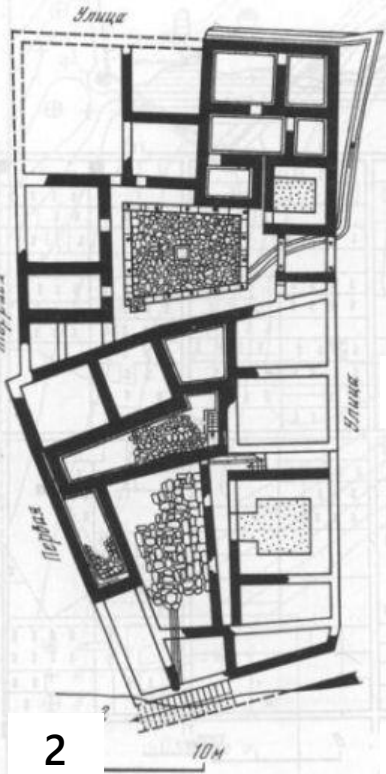
Національний історико-археологічний заповідник «Ольвія», залишки споруд

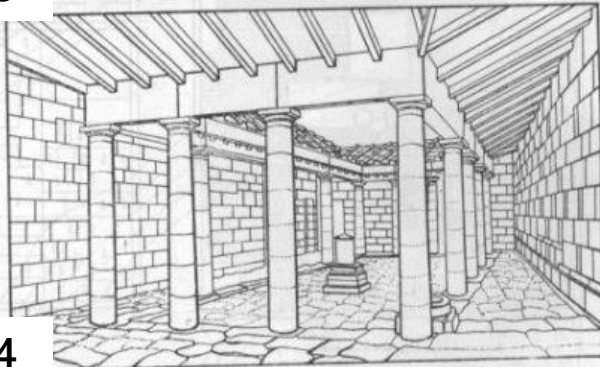
1

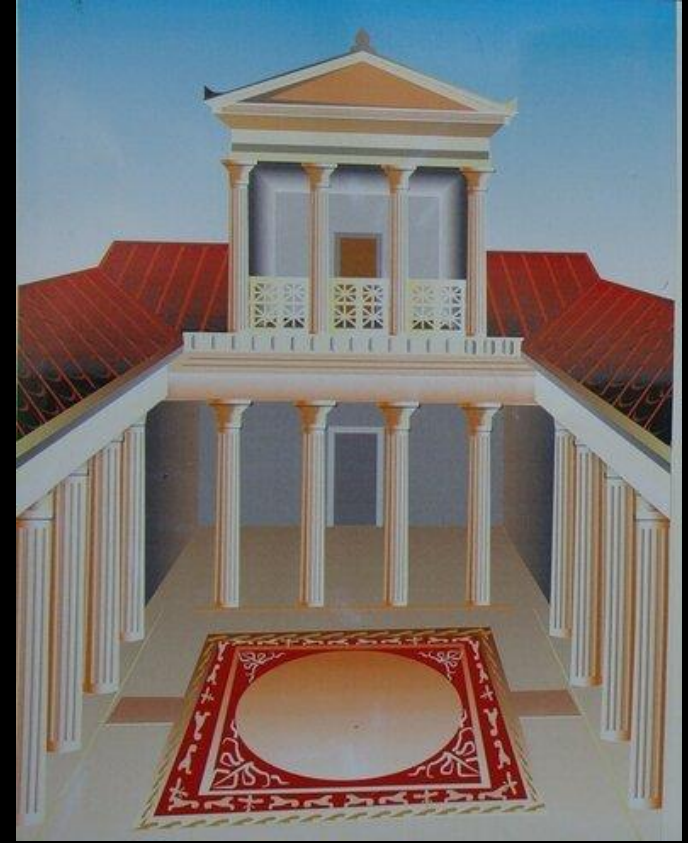
3

2

4

Реконструкція внутрішнього вигляду
заможного будинку III – II ст. до н. е.
у Верхньому місті, Ольвія

Ольвія. Житлові будинки

- 1 – загальний вигляд будинку,
район агори;
- 2 – план житлового кварталу
в Нижньому місті;
- 3, 4 – будинок з вівтарем
у Нижньому місті

ДІЛЯНКА 1
Житловий будинок
з 5 будинків в районі
Верхнього міста.
Розкопки тривають
з 2008 року.
Відкрито в 2008 році.
Відкрито в 2008 році.
Відкрито в 2008 році.

Розкопки житлового будинку Верхнього міста, Ольвія

**Розкопки житлових будинків Верхнього міста,
Національний історико-археологічний заповідник «Ольвія»**

Вигляд розкопу, Національний історико-археологічний заповідник «Ольвія»

Підвал будинку V – IV ст. до н. е.

**Національний історико-археологічний
заповідник «Ольвія»**

Підвал однієї з будівель агори

У цей період остаточно формується поліс – функціонують **теменос** (священна ділянка) та **агора** (торгова площа), розпочинається **карбування місцевої монети** (дельфінчики і асси)

На агорі розміщувалася **стоя** для громадських зібрань – споруда у вигляді перекритої галереї з двома рядами колон

Зі східного і західного боків агори з'являються **торговельні ряди**, а з півдня – **гімнасій**

«Агора»,
ілюстрація в музеї Національного
історико-археологічного заповідника «Ольвія»

Фундаменти стої,
Національний історико-археологічний заповідник «Ольвія»

Основа однієї з будівель
торгового ряду агори,
Національний історико-археологічний
заповідник «Ольвія»

Центральний
теменос було
обнесено кам'яною
огорожею,
у межах якої
споруджено **храм**
іонічного ордера
Аполлона Дельфінія,
храм Зевса і вівтар

Центральний теменос, Ольвія, реконструкція

Вівтар на Центральному теменосі

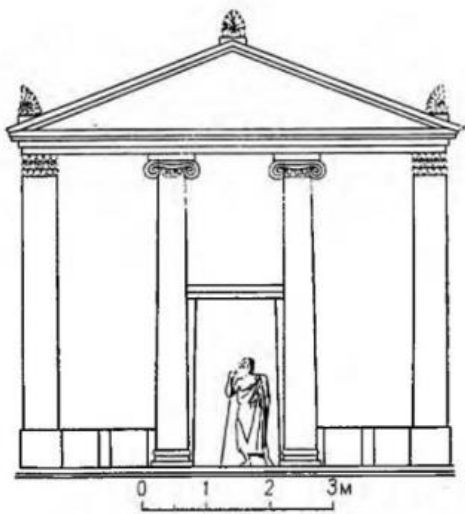
Центральний теменос, Ольвія

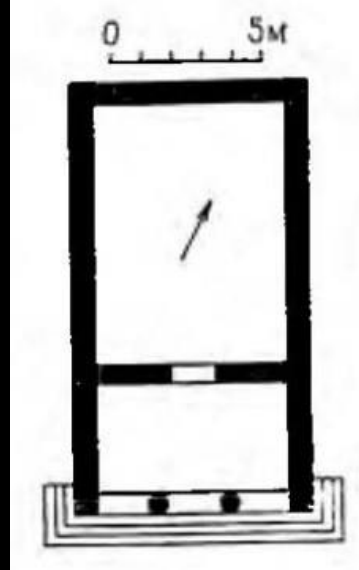
Центральний теменос, Ольвія
Посередині вівтар, праворуч основа храму Зевса,
у верхньому правому куту основа храму
Аполлона-Дельфінія, ліворуч основа стіни стої

Центральний теменос,
Ольвія, реконструкція

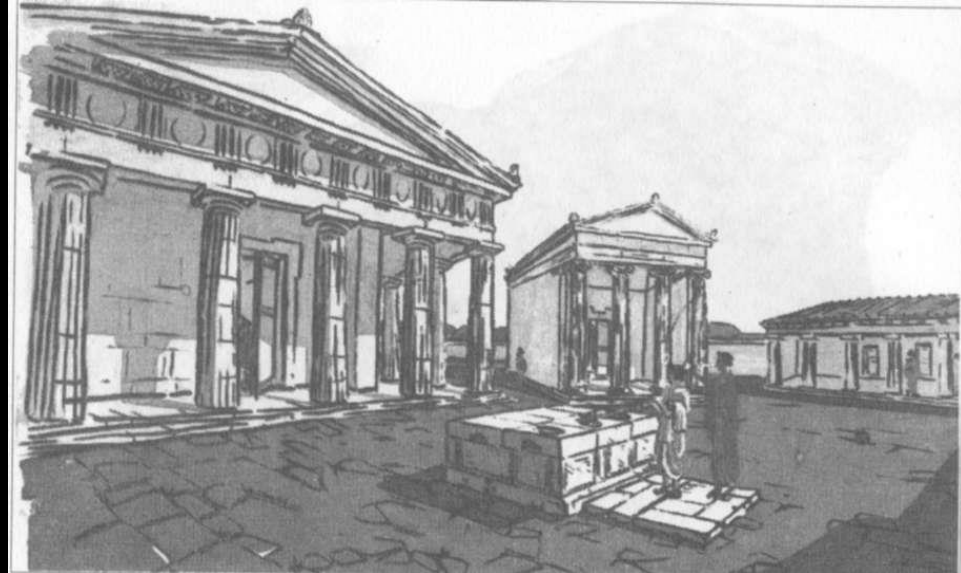

Фасад храму Аполлона
Дельфінія, V ст. до н. е.

План храму Зевса
III ст. до н. е.

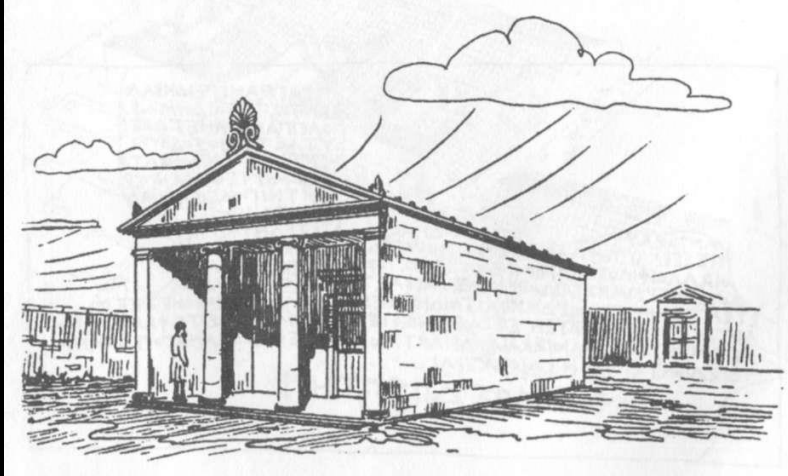

Храми Аполлона Дельфінія та Зевса
на Центральному теменосі, III ст. до н. е.
Реконструкція С. Д. Крижицького

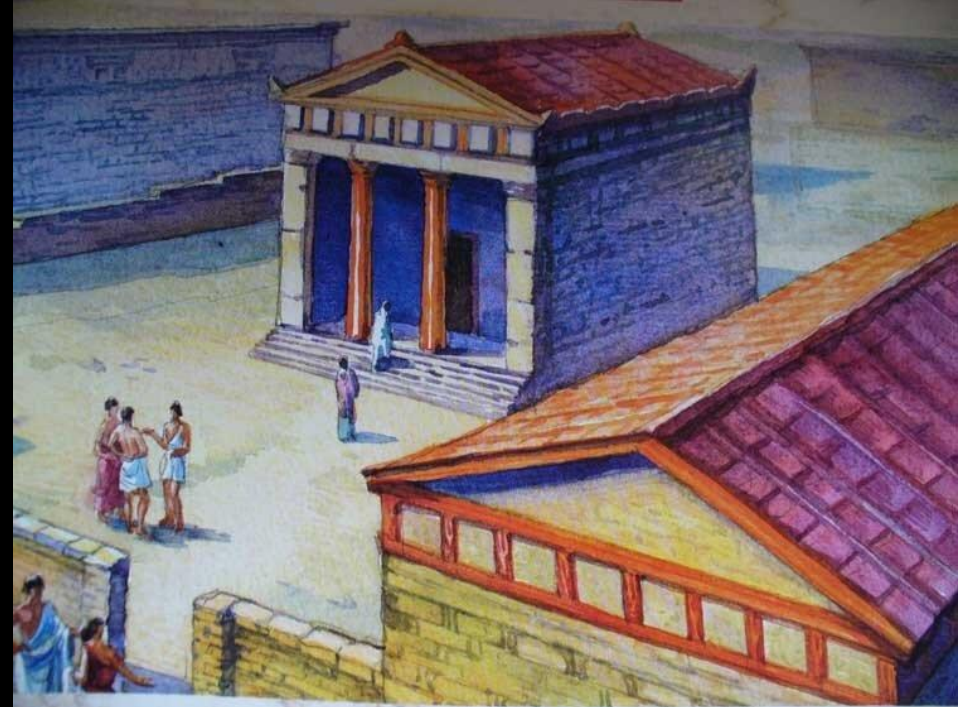

Вівтар, Центральний теменос

Основа храму Аполлона Дельфінія
на Центральному теменосі, Ольвія

Храм Аполлона Лікаря
на Західному теменосі, V ст. до н. е.
Реконструкція С. Д. Крижицького

Храм Аполлона Лікаря
на Західному теменосі, реконструкція

Західний теменос, Ольвія

Вівтар на Західному теменосі

Поховання в некрополі міста Ольвія

НЕКРОПОЛЬ МІСТА ОЛЬВІЯ

Ольвійський некрополь виник у VI ст. до н. е., згодом розширився і охопив місто підковою

Найдавніші поховання – **ґрунтові ями** з додатковими конструкціями з дерева, каменю, сирцю; могили перекривалися дерев'яними дошками або жердинами

З першої пол. IV ст. до н. е. з'являються **земляні склепи**, які склалися з дромосу та поховальної камери

У склепах робили вирізані в материковому ґрунті лежанки для померлих та ніші для світильників і посуду

Курганне поховання, Ольвія

У другій пол. IV ст. до н. е. почали споруджувати **кам'яні склепи**, над якими насипали **кургани**

Склепи будували двох типів:

- з напівциліндричним склепінням;
- з двосхилим дахом

Кам'яні склепи, Ольвія

Курганне поховання, Ольвія

ПОХОВАЛЬНИЙ ОБРЯД

Поховальний обряд мешканців Ольвії був двох типів:

- трупопокладення;
- трупоспалення

Померлих **дітей ховали в амфорах**, які клали в невеликі ґрунтові могили

Поховання супроводжувалися різноманітним **інвентарем та ритуальною їжею**

Надгробна стела з Ольвії,
Одеський археологічний музей
НАН України

Дитяче поховання в амфорі, музей Ольвії

Комплекс речей у похованнях відповідав **соціально-майновому стану, статі та віку** померлих

Переважали місцевий **столовий посуд** та **імпортна грецька кераміка** – чорнофігурна, червонофігурна і чорнолакова

За грецьким звичаєм разом з померлим клали **«обол Харона»** – у вигляді місцевої монети (дельфінчики) як плата за перевезення Хароном душі померлого через річку Стікс у царство Аїда

Надгробні стели, музей Ольвії

Палеографічний аналог
декрету на честь
Протогену,
стінобудівний напис
епоніма 222 р. до н. е.

З кінця III – початку II ст. до н. е. на території
поліса починається **військово-політична криза**

У стародавній пам'ятці тих часів – **декреті на
честь Протогена, вибитому на мармуровій плиті,**
розповідається про багатого купця Протогена,
який давав кошти для ремонту та відновлення
оборонних стін і башт Ольвії

У II ст. до н. е. Ольвія потрапляє під протекторат **скіфського царя Скілур**

Посилуються зв'язки з Кримом і Неаполем **скіфським**

У середині I ст. до н. е. Ольвію **спустишили племена гетів**

З II – початку III ст. н. е. в Ольвії розміщується **римський гарнізон**, а за Септимія Севера Ольвія входить до **римської провінції Нижня Мезія**

На початку IV ст. н. е. у результаті **навали гунів** **Ольвія припинила своє існування**

Музей Ольвії, Національний історико-археологічний заповідник «Ольвія»

МІСТО
ХЕРСОНЕС ТАВРІЙСЬКИЙ

МІСТО ХЕРСОНЕС ТАВРІЙСЬКИЙ

Херсонес був заснований греками-колоністами, вихідцями з Гераклеї Понтійської в V ст. до н. е. на південно-західному узбережжі Кримського півострова

Назва міста **Херсонес** у перекладі з давньогрецької **означає «півострів»**

Таврами називали племена, що населяли сусідні гористі місцевості, тому місто називалося «Таврійський», тобто **«розташоване на території таврів»**

Від початку заснування міста Херсонес розвивався як **центр сільськогосподарського виробництва**

Значну роль відігравало **ремісничє виробництво**

У Херсонесі працювали металургійні, ювелірні, текстильні підприємства, виготовляли кераміку

Аерозйомка та руїни Херсонесу

Міські стіни
із Західними воротами,
Херсонес

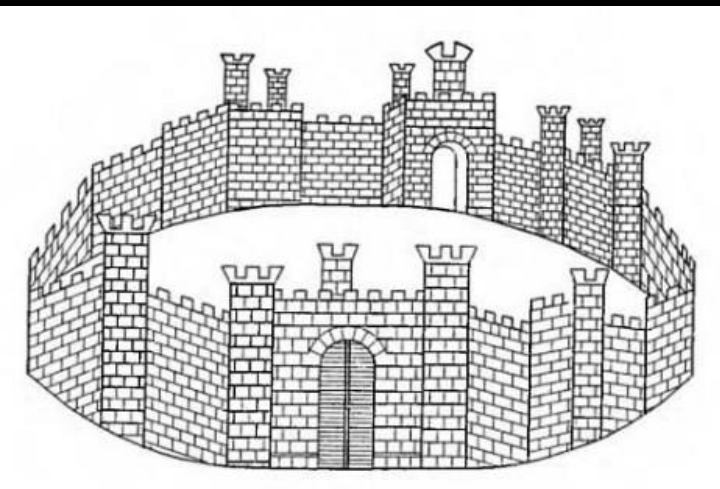
СТРУКТУРА МІСТА ХЕРСОНЕС

Територія Херсонесу займала **площу близько 40 га**

Місто мало **оборонні стіни**, зведені в III ст. до н. е., які мали товщину 3,5 метри та **півкруглі башти**

Входами до міста служили 4 воріт.

Одні з них добре збереглися – вони мали ширину 4 м, закривалися дерев'яними стулками із засувом і металевою решіткою. У військовий час ворота завалювали камінням, землею і колодами

Оборонні стіни Херсонесу (за зображенням на стіні пізньоантичного склепу)

Фортчна стіна в Херсонесі.
Вид з боку головної міської брами.
На дальньому плані видно вежу Зенона

Вежа Зенона, II ст. до н. е.,
вид з фортеці, Херсонес

Херсонес був розпланований за системою античного архітектора **Гіпподама**: міська територія мала **квартальне планування**, вулиці перетиналися під прямим кутом, утворюючи квартали-інсули

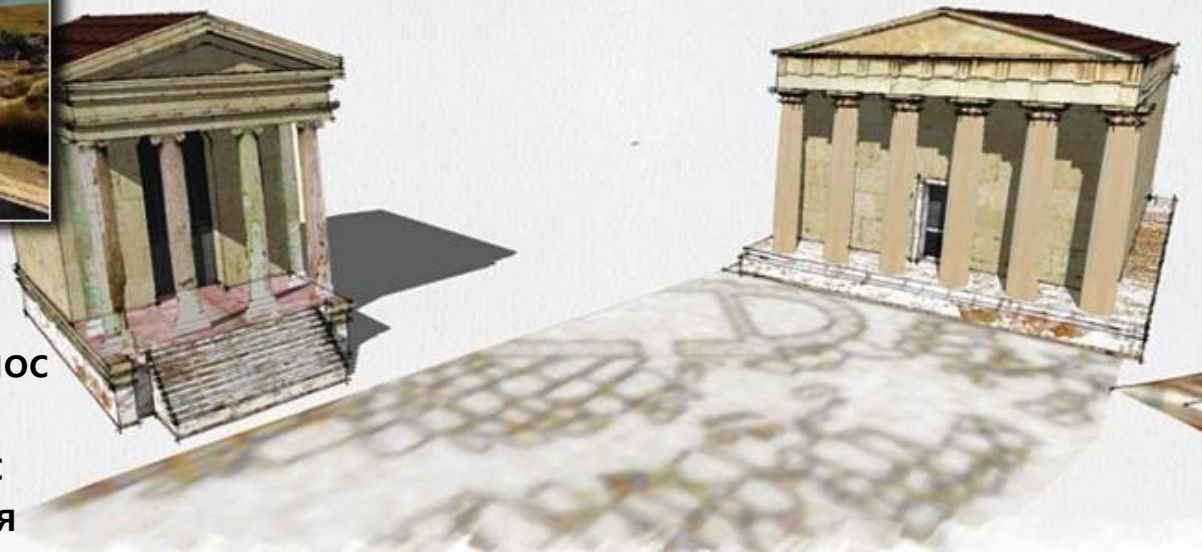
Ширина головних вулиць сягала 6 – 11 м завширшки, а провулків 1,3 – 3 м

Один **квартал** площею 300 – 600 м² **складався з 2 – 4 будинків**

У центрі міста розташовувалися головна площа **агора**, **храми**, **громадські будівлі**, **будинки** заможних людей

На околицях міста розташовувалися квартали, де жили більш бідне населення і **ремісники**

План кварталної забудови та аерозйомка Херсонесу

Північно-східний теменос
(священна ділянка
з храмами), Херсонес
Руїни та реконструкція

Античний храм
IV ст. до н. е., Херсонес
Руїни та реконструкція

Руїни Херсонесу.
Володимирський собор (1861 р.) розташовується
на місці агори – центральній площі Херсонесу,
де відбувалися народні збори

«Базиліка 1935 року», VI ст. н. е., Херсонес.
Християнська базиліка зведена на місці
більш раннього храму, імовірно, синагоги

У IV – VI ст. **замість зруйнованих античних храмів** на теменосі
будуються **християнські храми**
у візантійській архітектурній
традиції

Руїни Херсонесу.
Колони християнської базиліки

ПРИВАТНІ БУДИНКИ В ХЕРСОНЕСІ

Розквіт житлової архітектури в містах Північного Причорномор'я припадає на IV – I ст. до н. е.

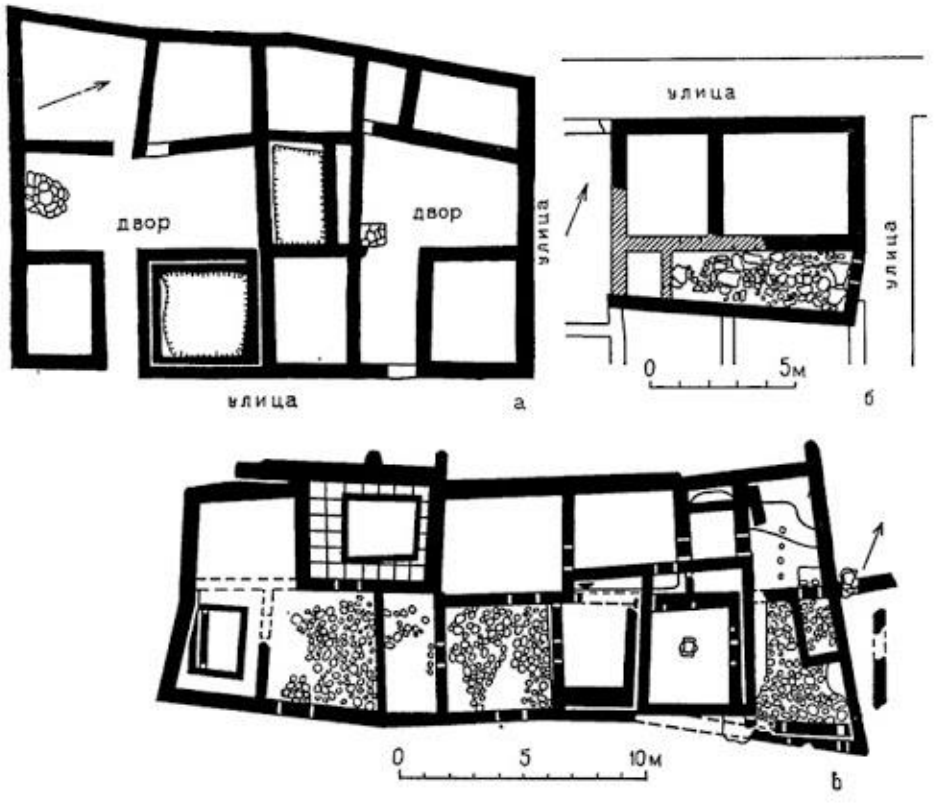
Будинки в цей період будували зі складним плануванням

Площа жител була від 80 м² до 400 м²

У Херсонесі деякі будинки досягали 600 м²

Кількість приміщень зазвичай була **від 3 до 14**

Найбільш поширеним типом житла був **перистильний будинок** з відкритим центральним подвір'ям, оточений житловими і господарськими приміщеннями

Плани житлових будинків
в Північному Причорномор'ї

Мозаїчна підлога, Херсонес

Приміщення обігрівалися печами та вогнищами

При будинках влаштовувались **комори, колодязі, кімнати для купання**

Більш **багаті будинки** мали два поверхи, застосовували **ордери і розпис по штукатурці**

У перші століття нашої ери до житлового комплексу входили **виробничі приміщення**, особливо це було характерно для Херсонесу і Боспору

Іноді в будинках робили приміщення, де знаходилися **цистерни для засолки риби**

Руїни житлових будинків в Херсонесі
На першому плані – будинок винороба
II – IV ст. н. е.

«Будинок винороба», Херсонес.
Руїни та реконструкція

«БУДИНОК ВИНОРОБА» В ХЕРСОНЕСІ

Будинки були двоповерховими. На першому поверсі розташовувалися **господарські приміщення**, на другому – **житлові**

У підвалі розташовувався жертovníк **домашнього святилища**

З південної сторони подвір'я розташовувалося **велике складське приміщення**, де в піфосах **зберігалось вино** та три **виноробні майданчики** для вичавлювання винограду за допомогою пресу

ЖИТЛОВА САДИБА «МОНЕТНИЙ ДВІР» У ХЕРСОНЕСІ

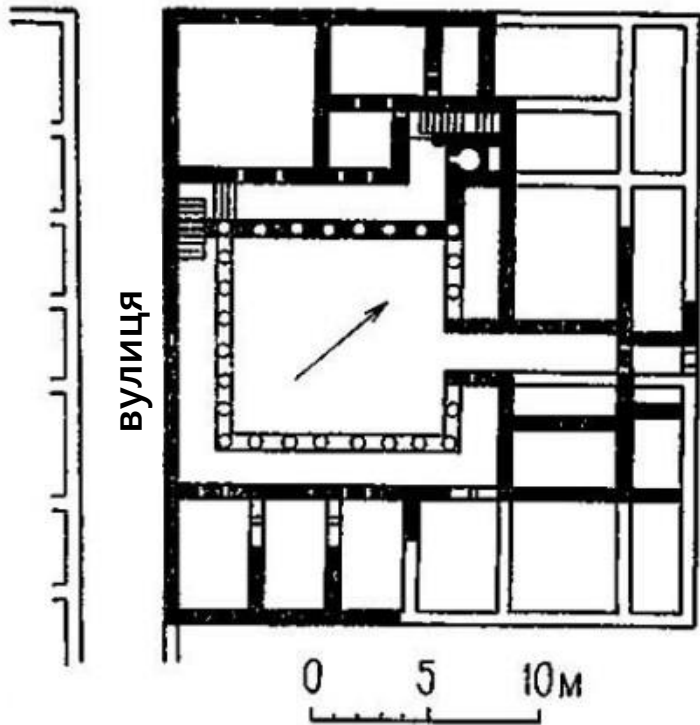
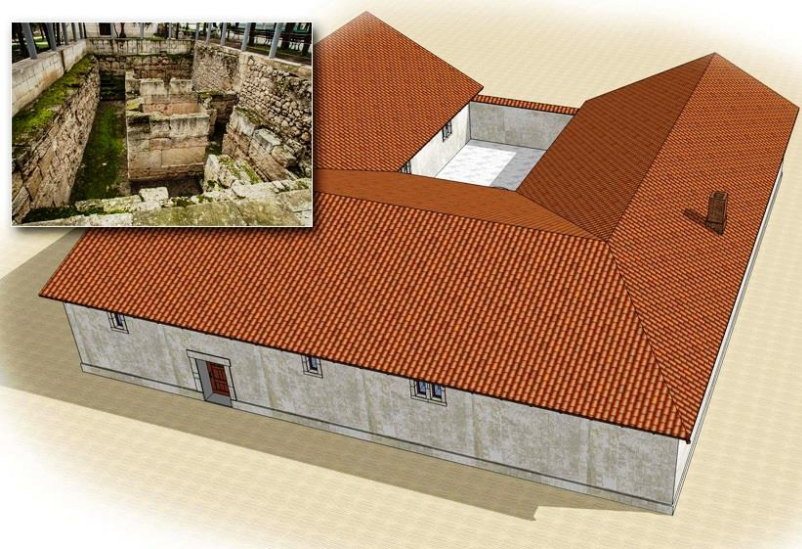
Садиба «Монетний двір» була побудована у IV ст. до н. е. і займала площу 220 м²

Парадний вхід вів у **внутрішнє подвір'я** площею 164 м², яке з трьох сторін оточували **житлові приміщення першого поверху**

Подвір'я по периметру оточували **колонні портики**

У подвір'ї розташовувалася **цистерна для зберігання води**

Серед приміщень будинку виділялася велика кутова **квадратна кімната (7x7 м)**, яка, імовірно, була **андроном** – приміщенням для бенкетів та прийомів гостей у чоловічій частині будівлі

Реконструкція і план
«Монетного двору» у Херсонесі

Від будівлі збереглися стіни підвального поверху заввишки трохи більше 2 м

З подвір'я кам'яні сходи вели в підвал, де знаходилося **два приміщення**

В одному з приміщень були вирублені заглиблення в скелі для встановлення піфосів

Там же були знайдені 43 бронзові круги – **заготовки для карбування монет** та рештки плавильного горна

На основі цих знахідок будівля отримала **назву «монетний двір»**

Будинок загинув від пожежі в античну епоху

Підвальні приміщення «Монетного двору» у Херсонесі

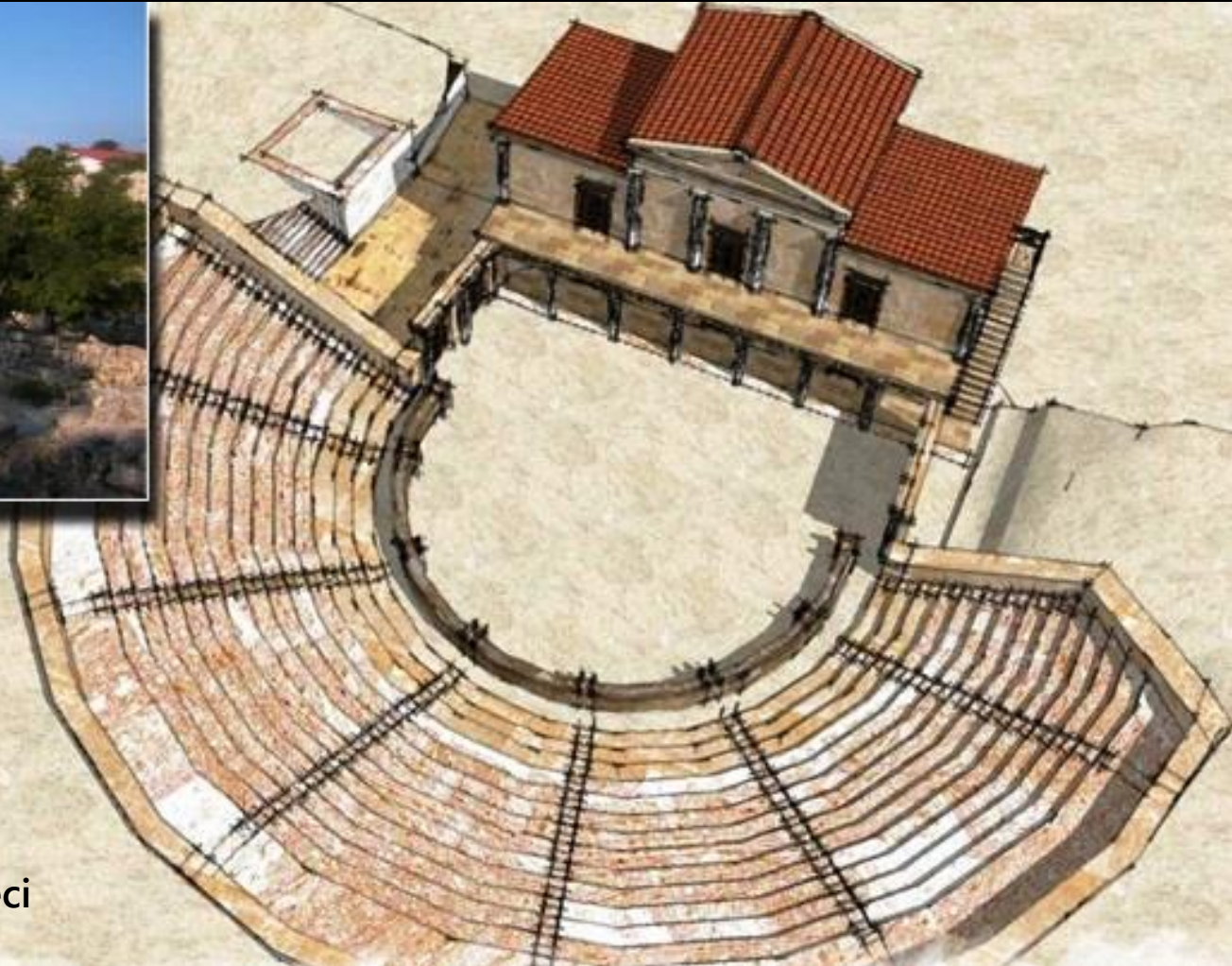

Підвальні приміщення «Монетного двору»
у Херсонесі

Руїни та реконструкція
«Монетного двору» у Херсонесі

Руїни та реконструкція
античного театру в Херсонесі

ТЕАТР У ХЕРСОНЕСІ

Театр у Херсонесі був споруджений у другій половині IV – початку III ст. до н. е.

Від будівлі **збереглися** дугоподібні уступи, які слугували **місцями для глядачів**

Руїни театру в Херсонесі.
Театрон – глядацькі місця

У Херсонесі **театральні вистави** складали частину багатоденного свята на честь Діоніса

На свято в театрі збиралися всі мешканці міста, а перед драматичними виставами проводилася **церемонія нагородження за особливі заслуги перед містом**

У театрі проводили також **музичні змагання, танці зі співом**

У римські часи в театрі проходили **гладіаторські бої**

Руїни театру в Херсонесі

Театр вміщував від 1,5 до 2 тисяч глядачів – усіх вільних чоловіків – громадян Херсонесу

Діаметр орхестри дорівнював 23 м, проскеній був побудований в доричному ордері

Із запровадженням християнства театр занепав і згодом на його місці було споруджено два храми та декілька житлових будинків

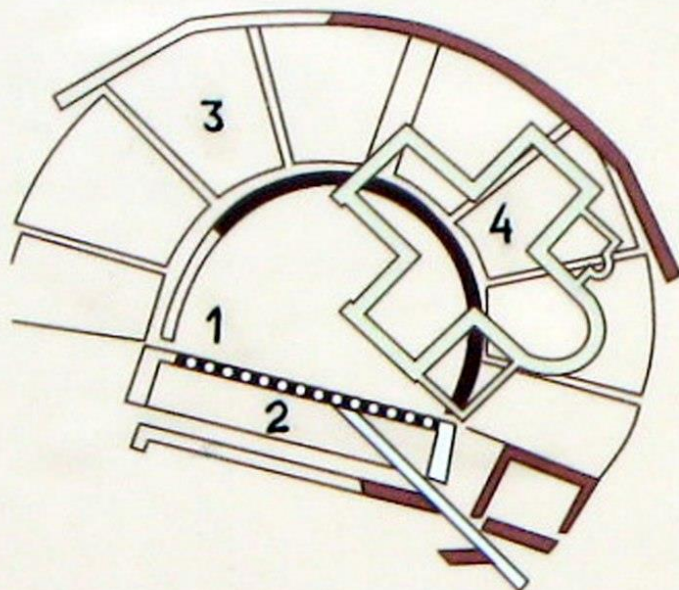

Схема Херсонеського театру
1 – орхестра, 2 – проскеній, 3 – театрон,
4 - християнський храм VI – X ст.

Руїни античного театру в Херсонесі

МІСТО ПАНТИКАПЕЙ

МІСТО ПАНТІКАПЕЙ

Пантікапей був заснований у першій половині VI ст. до н. е. вихідцями з Мілету

Залишки давньогрецького міста **Пантікапей** розташовані на території **сучасного міста Керч** на горі **Мітрідат**

Назву місту дали скіфи, які проживали тут, давньоіранською **Пантікапей означає «рибний шлях»**

У першій пол. V ст. до н. е. Пантікапей став **столицею Боспорського царства**, об'єднавши мілетські колонії, засновані на територіях сучасних Керченського й Таманського півостровів

Рибне блюдо
із зображенням сцени з міфу
про викрадення Європи Зевсом
IV ст. до н. е., Німфей,
поселення Ельтиген, Крим
Національний музей історії України, Київ

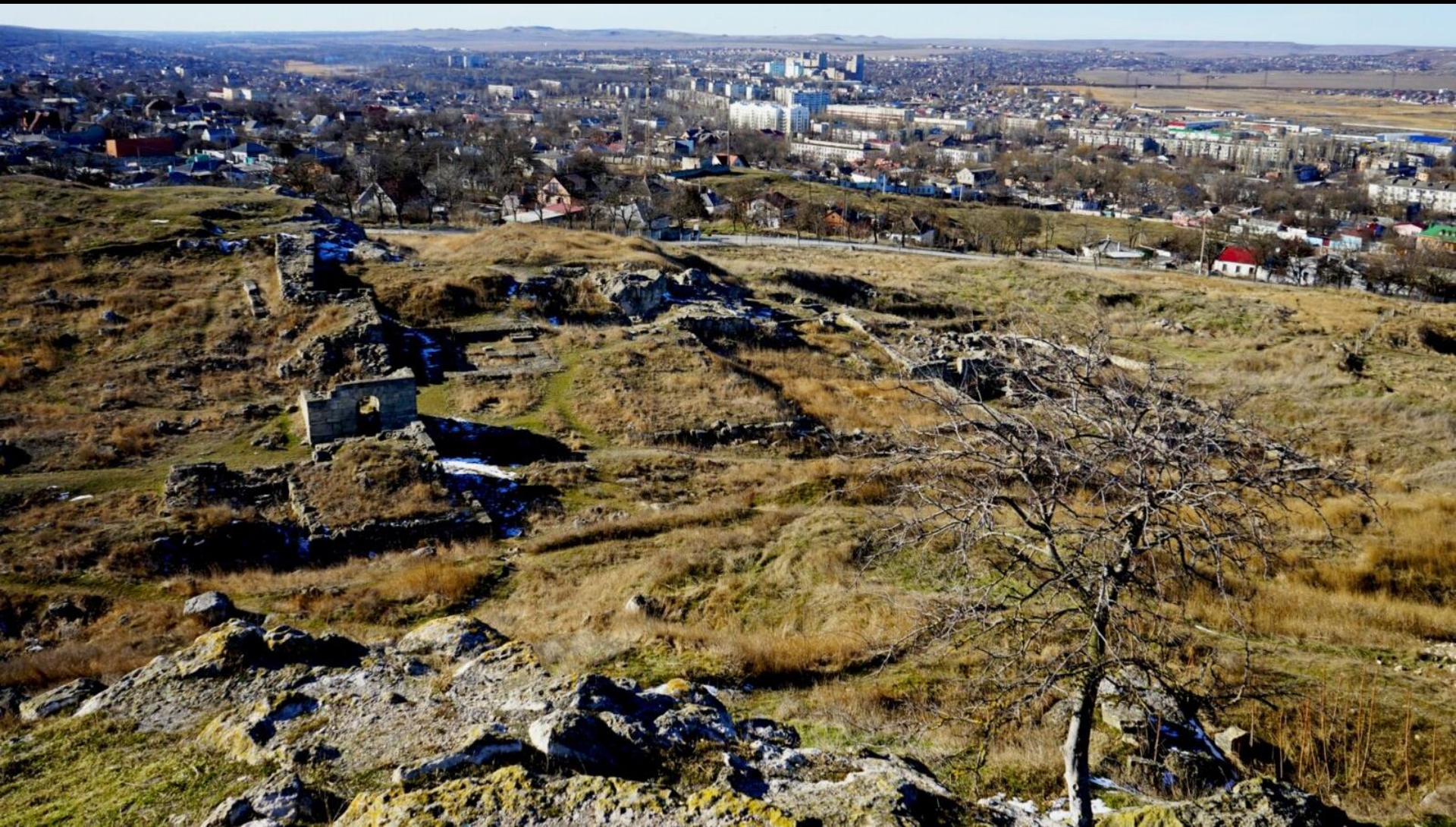
В епоху свого розквіту
(V – поч. III ст. до н. е.) місто
займало **площу 100 га**

Пантікапей був **ремісничим
і культурним центром**,
мав у своєму розпорядженні
велику гавань і торгував **хлібом**
з усім Середземномор'ям

Від самого заснування колонії
жителі займалися
металообробкою

Місто було центром
риболовного промислу та
виноградарства

У Пантікапеї карбували срібні,
золоті та бронзові **монети**

Залишки архітектурних споруд міста Пантікапей.
Вид на сучасне місто Керч

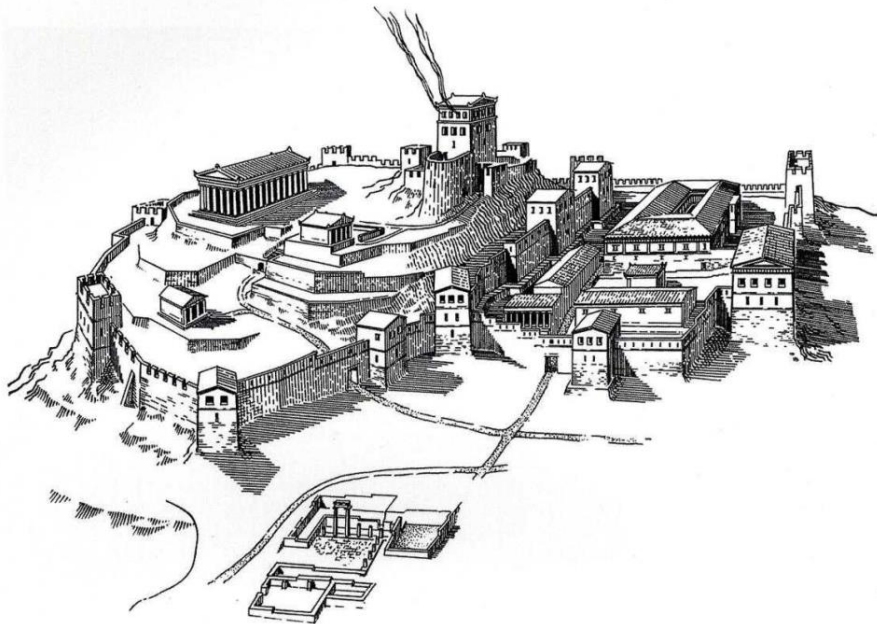
СТРУКТУРА МІСТА ПАНТІКАПЕЙ

Розвиток будівництва міста розпочався в другій пол. VI ст. до н. е.

Композиційним центром міського ансамблю Пантікапея (у глибокій бухті Керченського проливу), була висока гірська гряда, на якій розташовувався **акрополь з храмами** Аполлона, Кібели та **палацами** правителів Боспору

Місто **терасами оточувало пагорб** (гору Мітрідат) і спускалося на рівнинну частину

У приморській частині розташовувалась **агора** (головна площа) та великий **порт**, до якого прибували товари із Середземномор'я та скіфських земель

Акрополь Пантікапея з головним храмом Аполлона. Реконструкція

Руїни міста Пантікапея

Місто було оточене
оборонними стінами

Стіни Пантікапея були
складені з тесаних
кам'яних блоків, які
утворювали два
панцири

Простір між ними
заповнювали величезні
кам'яні глиби

Оборонні стіни Пантікапея.
Руїни та реконструкція

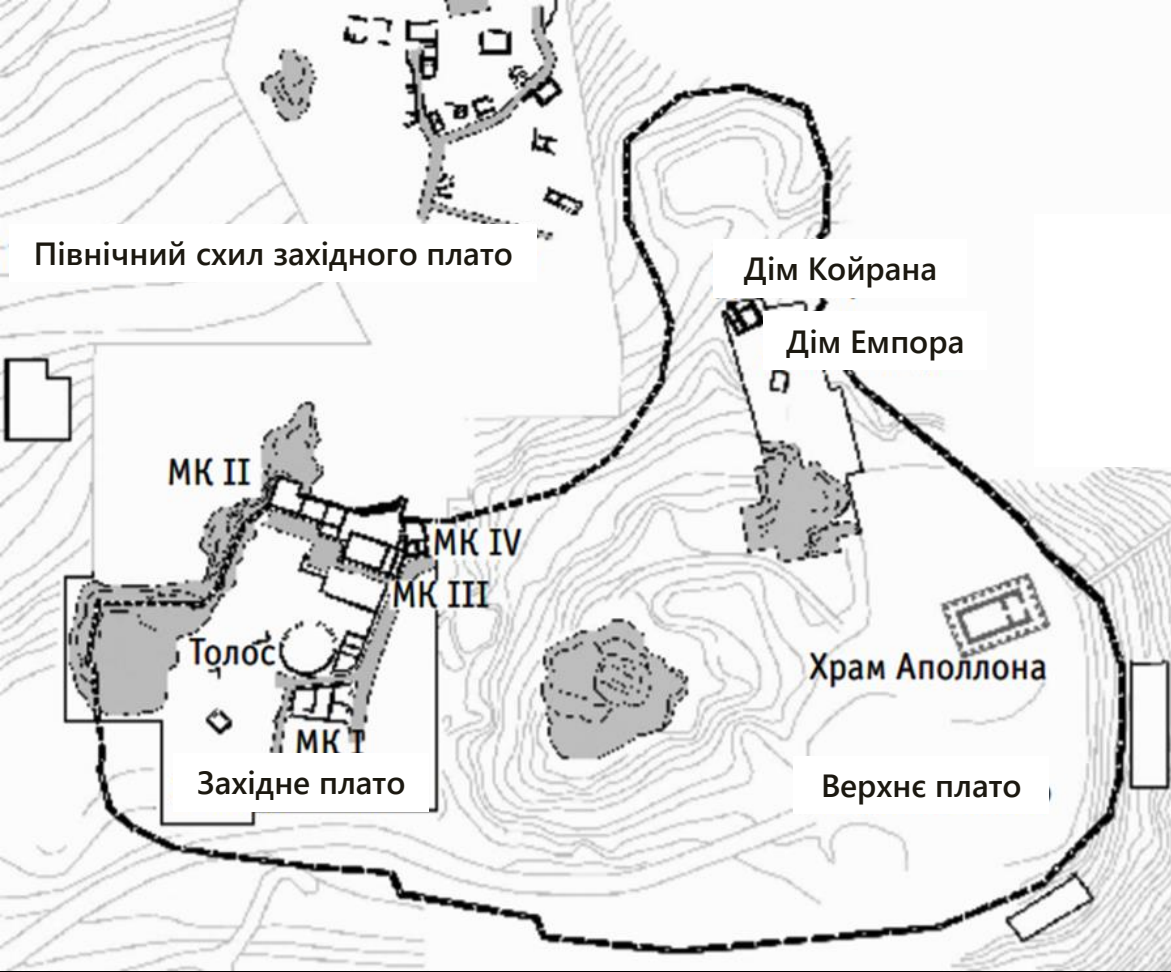
Акрополь Пантікапея на горі Мітрідат,
VI – V ст. до н. е., реконструкція

Вид на руїни Пантікапея

Вид на руїни Пантікапея

Акрополь Пантікапея,
план

СПОРУДИ АКРОПОЛЯ ПАНТІКАПЕЯ

На верхньому плато гори Мітрідат знаходився **акрополь** (верхнє місто) з центральним **теменосом** (священною ділянкою), на якому зводили храми та святилища з вівтарями. Головним божеством – покровителем Пантікапея – був **Аполлон**, йому присвячений **головний храм акрополя**.

Пізніше поруч з **палацом Спартокідів** був побудований **храм Афродіти та Діоніса**.

2

1

4

3

5

6

АКРОПОЛЬ ПАНТИКАПЕЯ

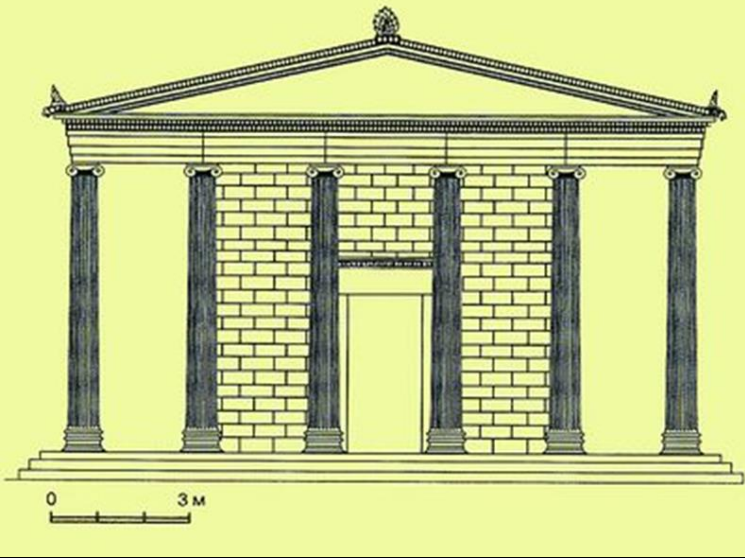
- 1 – цитадель на скелі
- 2 – храм Аполлона (іонічний периптер)
- 2 – храм Афродіти та Діоніса (храм в антах)
- 3 – базилика Спартокідів (царський палац)
- 5 – казарма з цистерною для води в підземному приміщенні
- 6 – пританей для засідань магістратів

Акрополь Пантікапея на горі Мітрідат,
VI – V ст. до н. е., реконструкція

ХРАМ АПОЛЛОНА В МІСТІ ПАНТІКАПЕЙ

Великий храм Аполлона (VI ст. до н. е.) у Пантікапеї став **релігійним центром боспорських міст** у часи правління династії Археанактидів

Від храму Аполлона збереглися п'ять барабанів іонічних колон, завдяки яким реконструювали **храм іонічного ордеру** площею 40–50 х 20 м з **шестиколонним портиком**

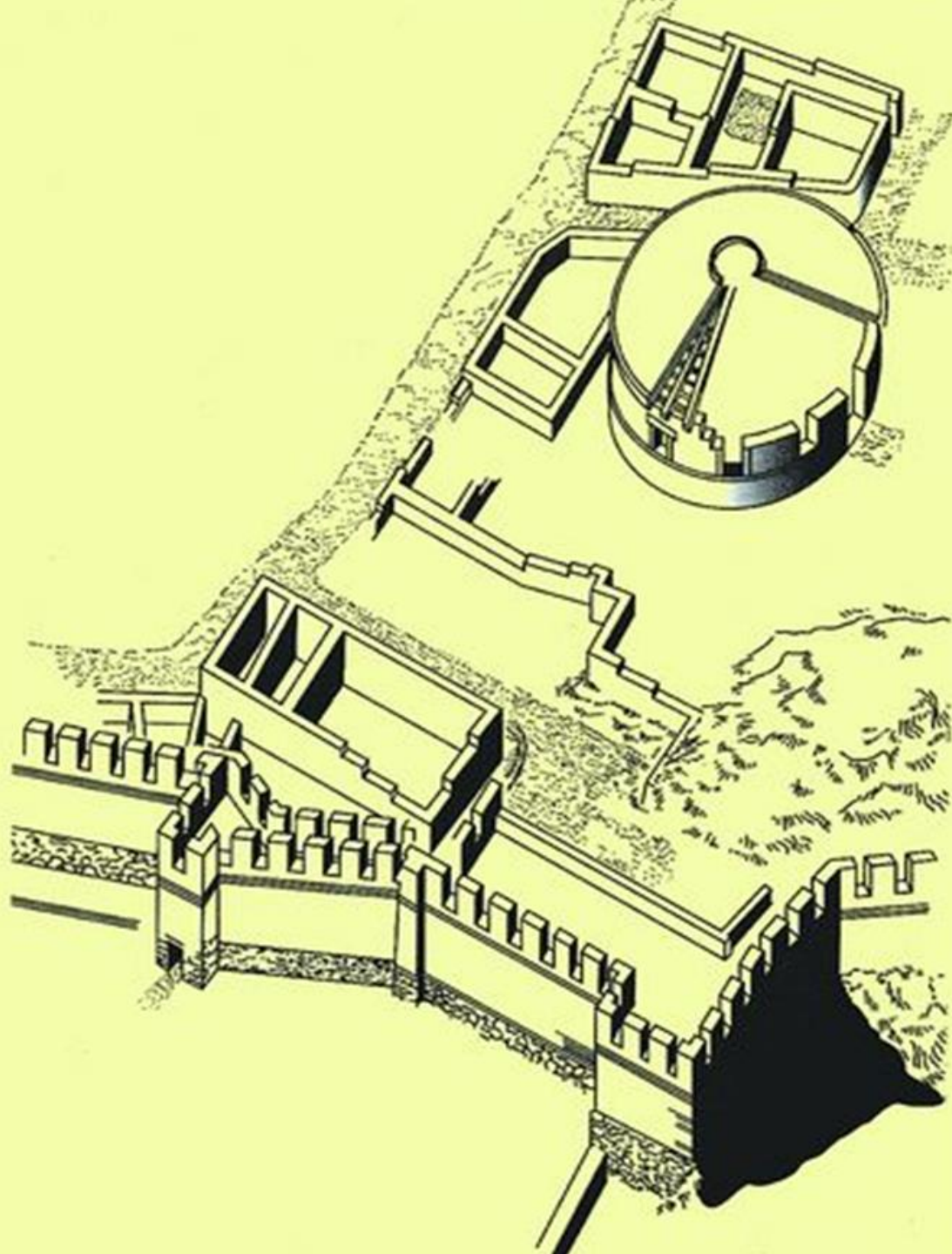
Храм Аполлона в Пантікапеї,
реконструкції

Іонічна капітель
храму Аполлона в Пантікапеї

Храм Аполлона, Пантікапей,
комп'ютерна реконструкція

ТОЛОС

На західному плато розміщувалася громадська споруда – **толос** (кругла споруда, близько 15 м у діаметрі), який, імовірно, **мав культове призначення**

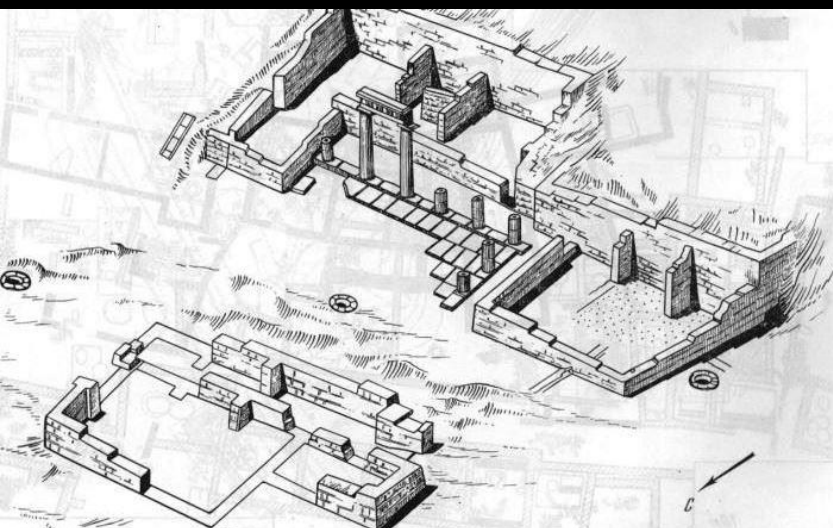
У подвір'ї перед толосом археологи знайшли **керамічну ванну для ритуальних омовінь жерців або магістратів полісу**

Толос на акрополі Пантікапея, VI – V ст. до н. е., реконструкція

Руїни пританея,
Пантікапей,
II ст. до н. е.

ПРИТАНЕЙ

Пританей в Пантікапеї,
рисунок залишків споруд

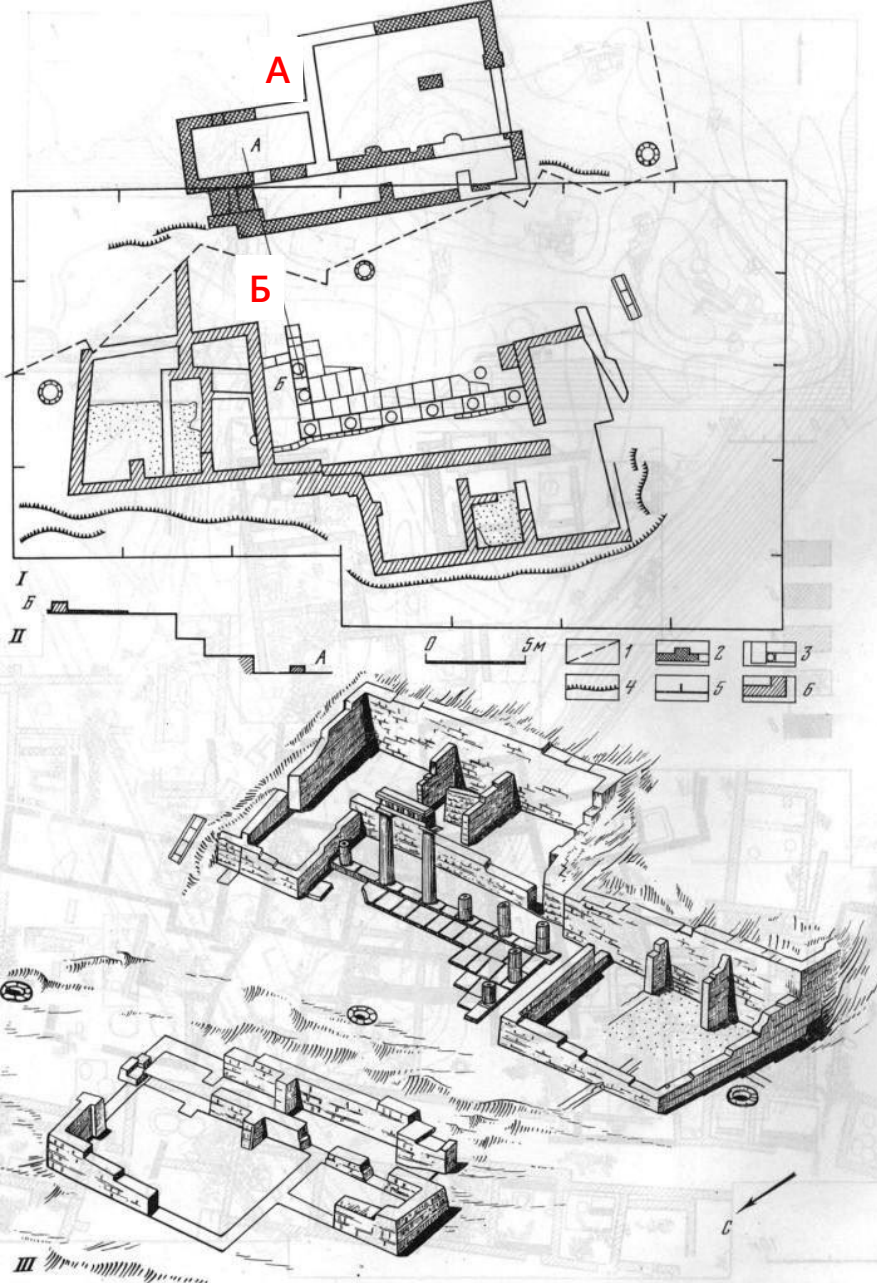
На північному схилі західного плато розміщувався **пританей**, який використовувався **для засідань магістратів (пританів)** – вищих чиновників

Під час будівництва пританея частину гори зрізали

Будівля пританея мала **перистильне подвір'я** (площею 80 м²), оточене колонами **доричного ордера**

Пританей в Пантікапеї, II ст. до н. е.
доричні колони перистильного подвір'я

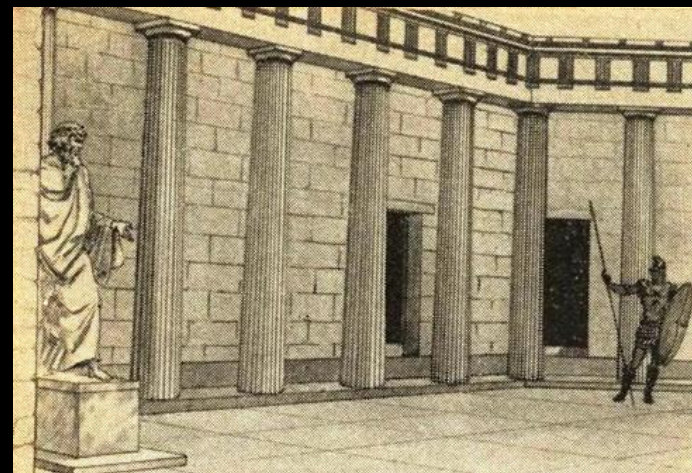
У центрі **перистильного подвір'я пританея**, викладеного вапняковими плитами, знаходився **вітар**, прикрашений рельєфними гірляндами і букранієм

У подвір'ї пританея знайдені були постамент й **уламки п'яти статуй**

У **парадному приміщенні пританея (на схемі А)**, яке примикало з півдня, підлога була викладена біло-зеленими мармуровими плитами, знайдені мармурові опори лавок та **вогнище** в кутку

Приміщення (на схемі Б) з цементною підлогою та водовідведенням слугувало для ритуальних омовінь

Пританей в Пантікапеї.
План і рисунок залишків споруд

**Реконструкція перистильного
подвір'я пританея в Пантікапеї**

**Пританей в Пантікапеї, II ст. до н. е.,
доричні колони перистильного подвір'я**

Пританей в Пантікапеї, II ст. до н. е.
доричні колони перистильного подвір'я

Реконструкція стінного розпису приміщення пританея, Пантікапей

Стіни головного приміщення пританея були прикрашені **розписом**

Третя господарська кімната мала **піч**

У двох західних кімнатах мозаїчна підлога була викладена з гальки

Руїни пританея в Пантікапей, II ст. до н. е.

Пританей в Пантікапеї, II ст. до н. е.
доричні колони перистильного подвір'я

Фрагменти архітектурного
декору карнизів:
штукатурка з розписом
та різьблений меандр,
I – III ст. до н. е., Пантікапей
(м. Керч, Крим).
Національний музей історії
України, Київ

ПЛАНУВАННЯ ТА ЖИТЛОВІ БУДИНКИ

Від початку IV ст. до н. е. територія Пантікапея постійно розширювалася

Пантікапей мав **терасне планування міста**

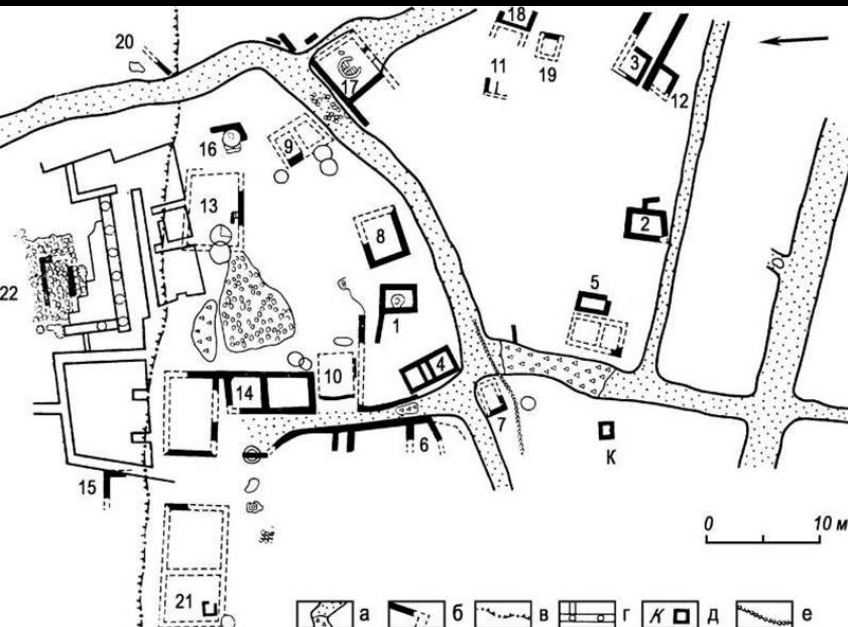
Вулиці розташовувалися на схилах гори Мітрідат на терасах завширшки до 20 м і заввишки до 1,5 – 2 м

Тераси мали кам'яні підпорні стіни і поєднувалися крутими сходами або провулками

Елліністичні житлові будинки, особливо III – II ст. до н. е., збереглися погано з причин багатьох перебудов у період I ст. до н. е. – I ст. н. е.

План Ново-Еспланадного розкопу в Керчі:

1–22 – рештки будинків VI – V ст. до н. е.
а – вулиці і вимостки; б – стіни будинків;
в – межа тераси; г – громадські споруди II ст. до н. е.; д – колодязь; е – водогін

Городище Пантікапея,
терасне планування вулиць та сходи – перехід між рівнями терас

Городище Пантікапея, руїни

ПОХОВАЛЬНА АРХІТЕКТУРА БОСПОРСЬКОГО ЦАРСТВА

За межами міста простягався **некрополь** із похованнями царів, знатної верхівки та населення міста

У Боспорі переважали **курганні поховання з кам'яними склепами** для заможних верств населення

КУРГАНИ

Найбільші кургани сягали 25 метрів, проте більш поширеними були кургани **висотою від 5 до 10 метрів**

Курганні насипи для міцності часто робили з декількох шарів **каменя, морської трави і землі**

Найчастіше курганний насип був оточений навколо канавою або **ровом**, а також кам'яною огорожею – **крепідою**

Царський курган, Пантікапей

Мелек-Чесменський курган, Пантікапей

ДРОМОСИ

Підкурганні поховання зазвичай здійснювалися в **кам'яних склепах**, до яких вели кам'яні монументальні **проходи-дромоси**

Стіни дромосів та поховальних камер могли вкриватися **багатоколірною розписаною штукатуркою** із зображеннями побутових, військових, культових сцен або рослинним орнаментом

Царський курган в Пантікапеї, дромос

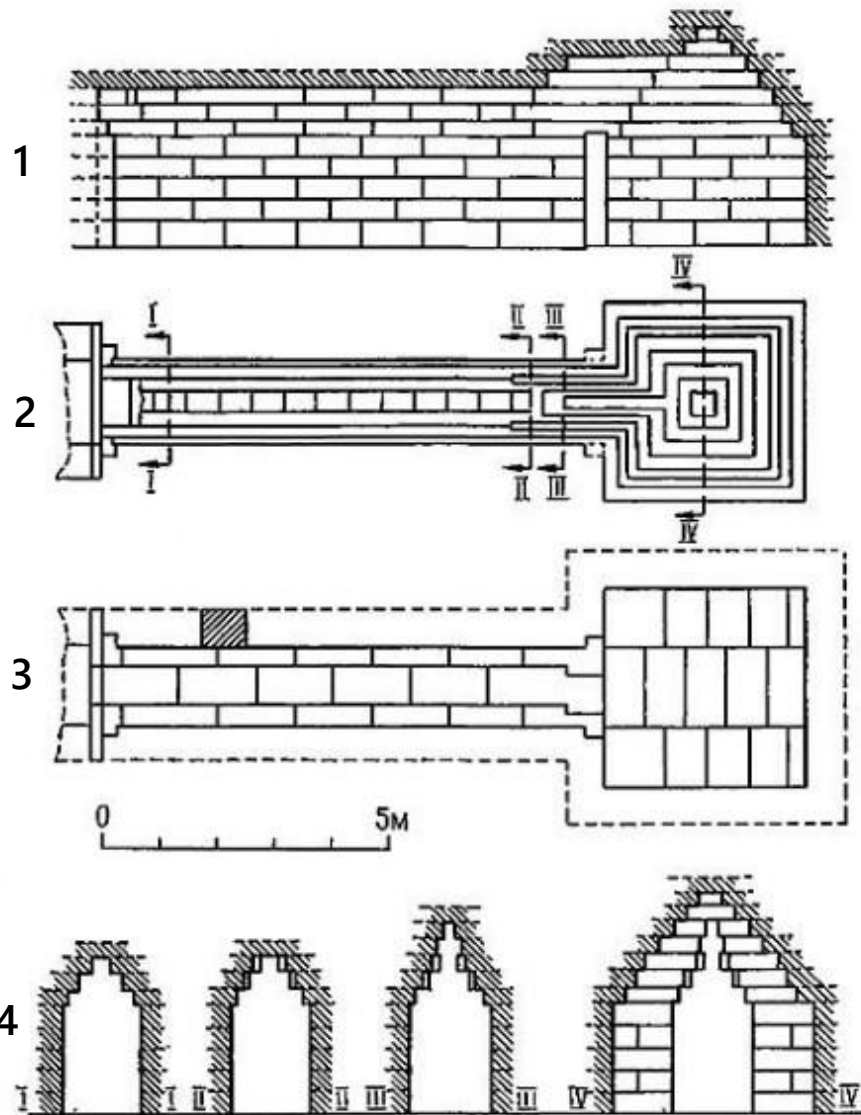
ПОХОВАЛЬНІ СКЛЕПИ

Склепи мали прямокутну в плані форму, склалися з одного або двох приміщень

Вхід до поховальної камери перегороджували невеликою стіною

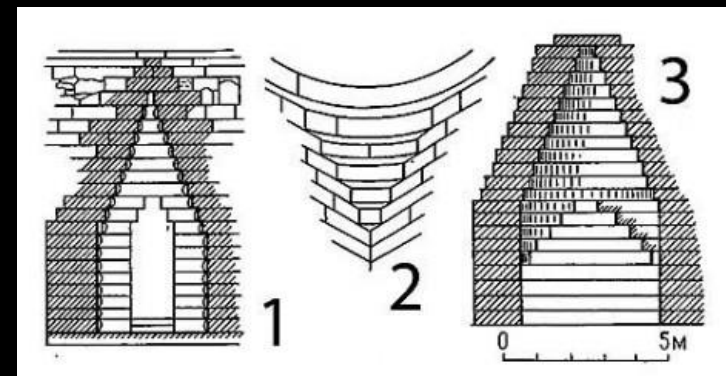
Склепи мали два типи перекриттів:

- ступінчасті перекриття (подібні до ахейських поховальних толосів);
- півциркульні склепіння

Склеп Мелек-Чесменського кургану,
IV ст. до н. е., Пантікапей.

1 – поздовжній розріз; 2 – план стелі;
3 – план підлоги; 4 – поперекові розрізи

Царський курган, IV ст. до н. е., Пантікапей

1 – поперековий розріз дромосу;
2 – ступінчастий пандатив склепу;
3 – поперековий розріз склепу

САРКОФАГИ ТА ПОХОВАЛЬНИЙ ІНВЕНТАР

У склепах курганів поховання знаходились в **дерев'яних, вапнякових або мармурових саркофагах**

Саркофаги були розкішно прикрашені архітектурним декором та різьбленим орнаментом **зовні**, а **зсередини** – розписом по штукатурці

Гробниці містили золотий, срібний та бронзовий **поховальний інвентар**, зброю, прикраси, культові предмети

Дерев'яний саркофаг, Пантікапей.

Дерев'яний саркофаг, Пантікапей

Декор дерев'яного саркофага, Пантікапей.

Декор дерев'яного саркофага, Пантікапей.

ЦАРСЬКИЙ КУРГАН В ПАНТИКАПЕЇ

Царський курган вважається **шедевром світової архітектури**

Подібних споруд-усипалень немає у жодному грецькому полісі

Гробниця була збудована у IV ст. до н. е. для одного з **боспорських царів династії Спартокідів**

Відкрив курган у 1837 році серб Антон Ашик

Земляний насип кургану сягав **17 м заввишки, окружність – 250 м**

Царський курган, IV ст. до н. е.,
Пантікапей

Царський курган, IV в. до н. е.,
Пантікапей

Дромос Царського кургану,
IV ст. до н. е., Пантікапей

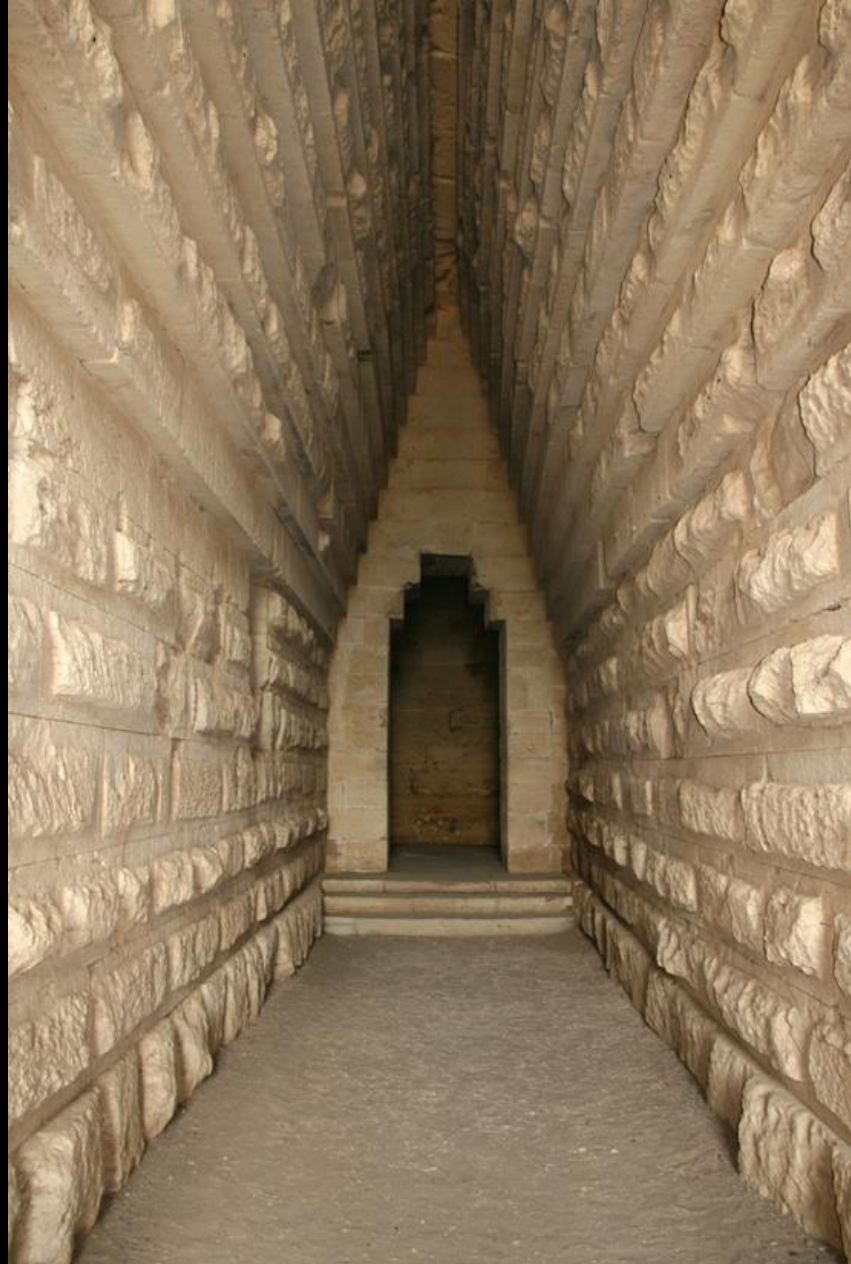
З південної сторони поховальної камери Царського кургану був розташований **дромос довжиною 36 м** при середній ширині 2,5 м **Бокові стіни дромоса** викладені кам'яними блоками з **рустом** (грубо обтесаним каменем)

Приблизно на середині довжини дромос поступово підвищувався і переходив у **ступінчасте склепіння** заввишки 7 м від рівня підлоги

Дромос Царського кургану,
IV ст. до н. е., Пантікапей

Дромос Царського кургану,
IV ст. до н. е., Пантікапей

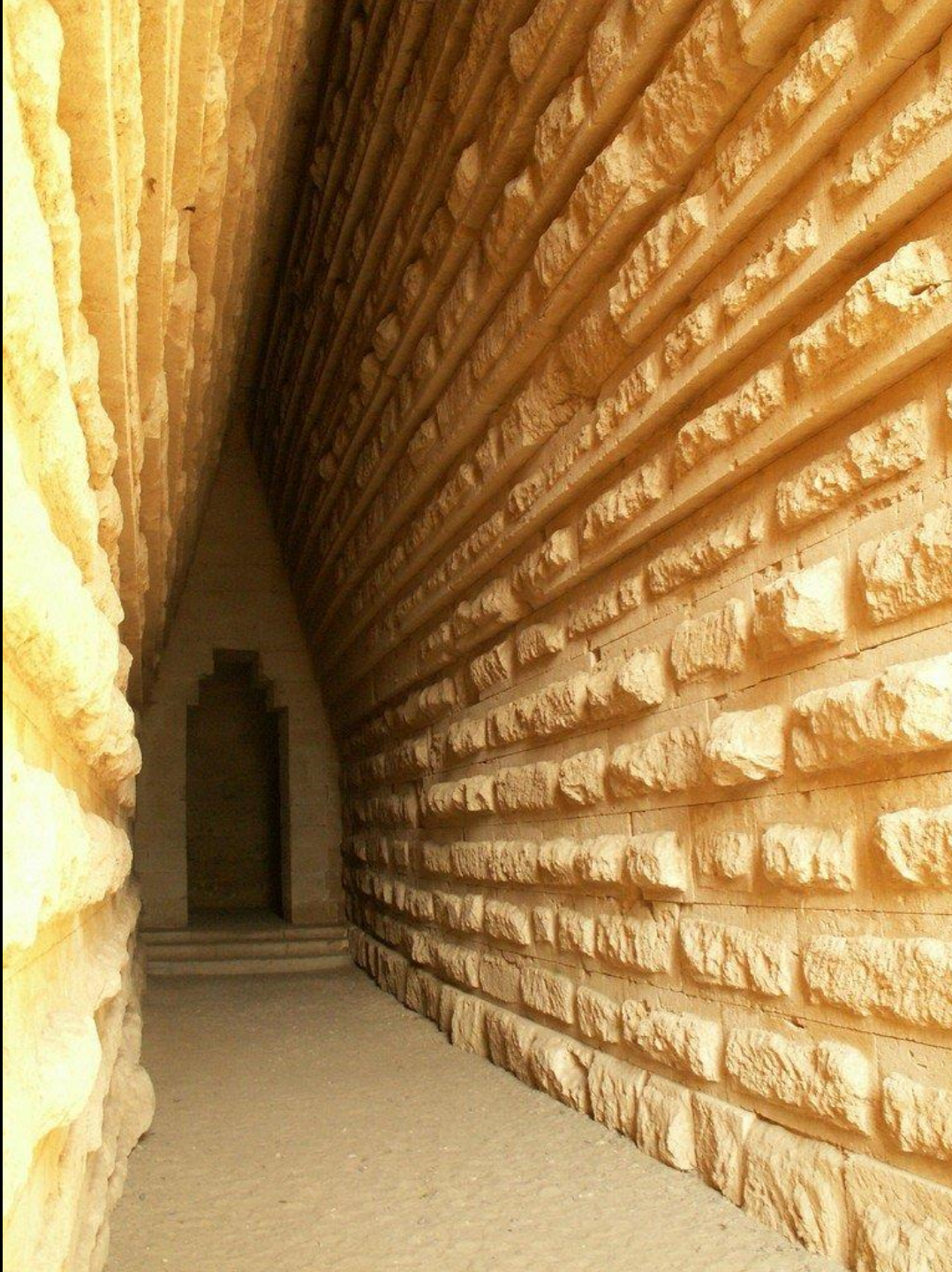

Дромос Царського кургану,
IV ст. до н. е., Пантікапей

Дромос Царського кургану,
IV ст. до н. е.,
Пантікапей
Вид всередину
і назовні

Біля входу в камеру невелике розширення дромоса створює **ілюзію вкороченої перспективи**, тому шлях до склепу здається більш коротким. А при погляді з камери назовні перспективний ефект «працює» навпаки, **подовжуючи та звужуючи вихід з гробниці**.

Дромос Царського кургану, IV ст. до н. е., Пантікапей

Прохід до поховальної камери,
Царський курган, Пантікапей

Ступінчасто-кільцева конструкція купола камери,
Царський курган, Пантікапей

Майже **квадратна в плані поховальна камера** Царського кургана (4,39 x 4,35 м), викладена квадратами, переходить в перекриття – **ступінчато-кільцевий купол**

Перехід від стін камери, до купольного перекриття здійснений за рахунок **ступінчастих вітрил** (трикутних елементів), які на висоті 4 м поступово переходять до **нависаючих один над одним рядів кладки купола**. Висота камери – 8,84 м

Кут квадратної камери,
що переходить в кругле перекриття.
Царський курган, Пантікапей

Ступінчасто-кільцева конструкція купола
поховальної камери,
Царський курган, Пантікапей

Купол складається з **12 концентричних кіл**, які поступово зменшуються в діаметрі, перекриті зверху плитою

Перехід квадратної камери в кругле перекриття є унікальним – не має інших аналогій у всій античній архітектурі!

Ступінчасто-кільцева конструкція купола поховальної камери,
Царський курган, IV в. до н. е., Пантікапей

МЕЛЕК-ЧЕСМЕНСЬКИЙ КУРГАН В ПАНТИКАПЕЇ

Мелек-Чесменський курган – поховальна споруда членів царської родини Боспорського царства, яка датується IV ст. до н. е.

Назва кургану походить від назви річки Мелек-Чесме, що протікає поруч

**Мелек-Чесменський курган у Пантикапеї, IV ст. до н. е.,
поховання членів царської родини Боспорського царства**

Перші розкопки кургану провели в 1858 р., під час яких археологи знайшли невеликий отвір, що вів у середину кургану

Висота кургану на момент перших розкопок була **12 м** (тепер 8 м), **окружність довжиною** приблизно 200 м

Археологи виявили, що склеп був **пограбований у давнину**, вони знайшли залишки саркофага з деревини, уламки алабастрового посуду та бронзовий браслет

Поховальна споруда кургану складається з двох частин – **поховальної камери та дромоса**

Мелек-Чесменський курган в Пантікапеї, IV ст. до н. е., вигляд ззовні та вхідний дромос

Поховальна камера в плані має **квадрат** (3,7 x 3,7 м), побудована з кам'яних плит та мала **пірамідальне ступінчасте склепіння**, укладене без сумішей скріплювання

Для утворення стелі плити починають звужуватись, **кожен шар** нависає над **попереднім** до найменшого квадрату з округлим отвором

Вершина склепа була закрита невеликою кам'яною плитою

Після поховання, **склеп був засипаний землею**, утворивши **курган** (земляний пагорб)

Поховальна камера склепу зі ступінчасто-пірамідальним склепінням,
Мелек-Чесменський курган, Пантікапей

Ступінчасте склепіння,
Мелек-Чесменський курган, Пантікапей

Поховальна камера склепу
зі ступінчато-пірамідальним склепінням,
Мелек-Чесменський курган, Пантікапей

Ступінчасто-пірамідальне склепіння поховальної камери,
Мелек-Чесменський курган, Пантікапей

ЗОЛОТИЙ КУРГАН (АЛТИН-ОБА) У ПАНТИКАПЕЇ

Золотий курган V ст. до н. е.
(або Алтин-Оба, татарською)
отримав свою назву через
народні перекази про великі
скарби, що були в ньому зариті

**Камера склепу мала круглу
вуликоподібну форму діаметром
6,4 м**

Стіни кургану склалися
з 17 рядів обтесаних вапнякових
квадрів, які уступами сходилися
до середини

До поховальної камери вів
горизонтальний вузький коридор
– **дромос**, що мав кам'яні стіни
й **склепіння уступами**

Золотий курган (Алтин-Оба), V ст. до н. е.,
Пантікапей

Курган був оперезаний **кам'яною крeпiдою** з великих брил, яка оточувала пiднiжжя земляного насипу

iмовiрно, первинно **висота кургану сягала 15 – 16 м**

З часом курган зазнав руйнувань

Кам'яні брили крeпiди Золотого кургану (Алтин-Оба), V ст. до н. е., Пантiкапей

СКЛЕПИ З ЦИЛІНДРИЧНИМ СКЛЕПІННЯМ

Склепи з циліндричними склепіннями з'явилися наприкінці IV ст. до н. е.

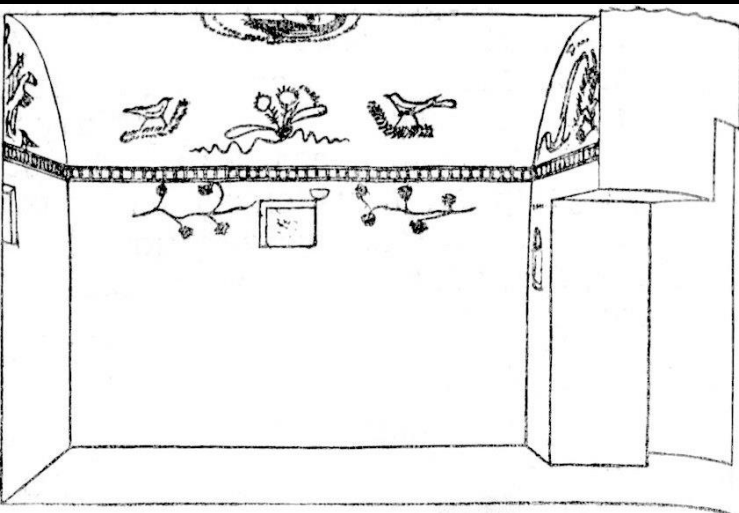
У перші століття нашої ери **циліндричне склепіння стає панівною формою перекриття** поховальних споруд

Під склеп викопували в материку **котлован, який дорівнював висоті стін склепа** до п'яти склепіння

Тому стіни добре витримували розпір, що виникав від ваги перекриття та земляного насипу кургану

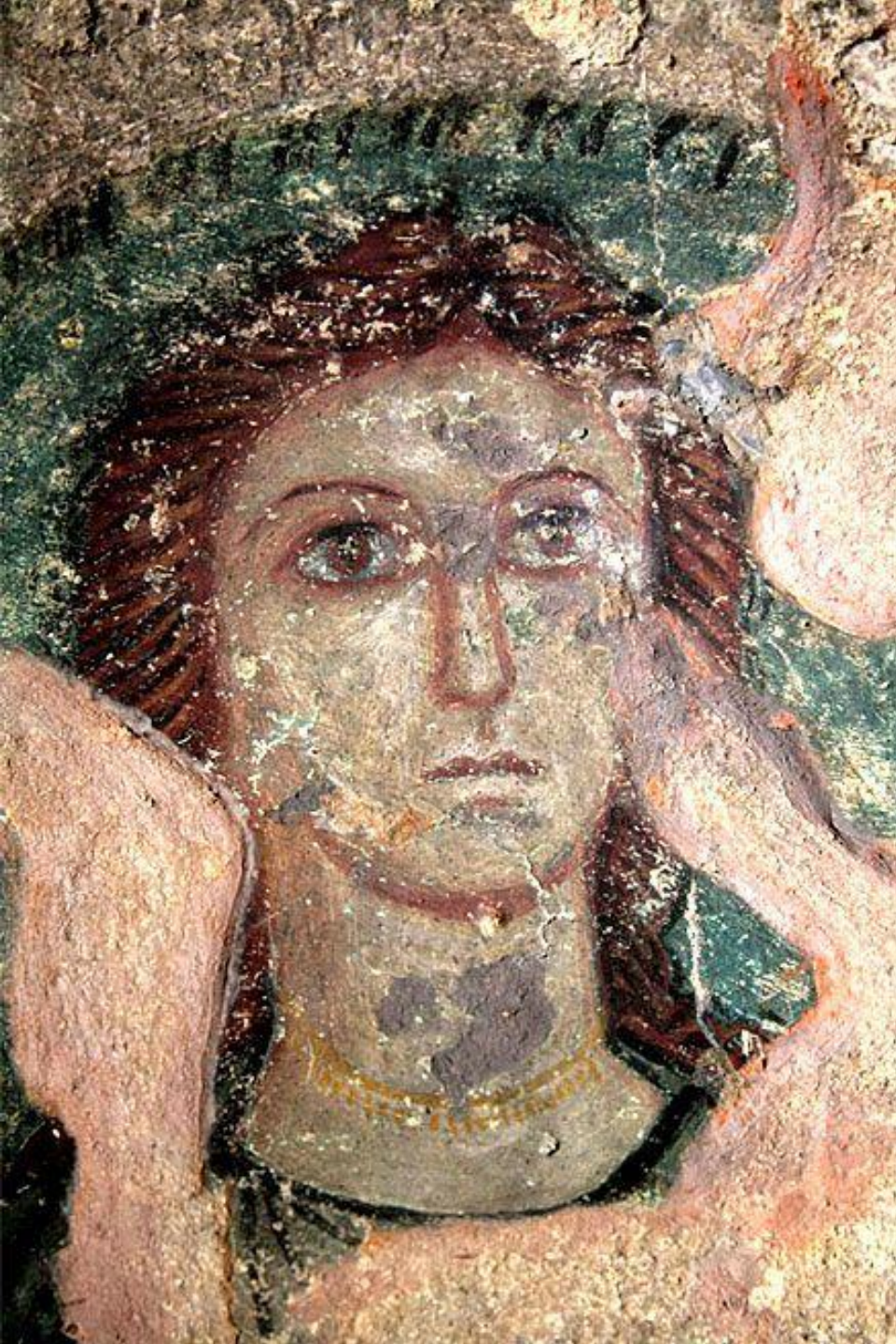
Склепіння будувалося з клиноподібних каменів, викладених насухо, зводилося на дерев'яній опалубці

П'ята склепіння підкреслювалася **карнизом** простої форми. Стіни склепів часто прикрашали фресковим **розписом**

Склеп Деметри в Пантікапеї, I ст. н. е.

Схема конструкції та розписів

ПАМ'ЯТКИ
МИСТЕЦТВА
ПІВНІЧНОГО
ПРИЧОРНОМОР'Я
ЖИВОПИС

Фрагмент розпису в технологічній копії склепу Деметри в Пантікапеї (сучасна Керч)

ЖИВОПИС ПІВНІЧНОГО ПРИЧОРНОМОР'Я

Пам'ятки **античної школи настінного живопису**, створені в другій половині IV ст. до н. е. – III ст. н. е., збереглися в межах Боспорського Царства

Настінним і станковим живописом прикрашали інтер'єри **житлових і громадських споруд**

Стіни та стелі **поховальних склепів** розписували монументальним живописом

Розписи були переважно **фрескові** – тобто по сирому тиньку або просто по каменю

У розписах використовували **три стилі: структурний, інкрустаційний та квітковий**

Під час виконання композиційних рішень застосовували всі три стилі

У стилі розписів виділялися **умовно-ієратичний та реалістичний напрями**

РОЗПИСИ СКЛЕПІВ В ПАНТІКАПЕЇ

У розписах склепів Боспору прослідковується особливість **боспорської школи живопису** – суміші елліністичних та місцевих сарматських традицій

Деякі сюжети розписів склепів відтворюють реальні **сцени з життя боспорян**

РОЗПИСИ «СКЛЕПУ 1872»

Склеп був відкритий на схилі гори Мітрідат у Керчі 1872 року

Розписи склепіння **поєднують два стилі**: інкрустаційний (більш ранній) та **квітковий** (пізніший)

Найімовірніше, розписи склепіння датуються першою половиною II ст. н. е.

Фрагменти розпису
«Склепу 1872»
у Пантікапеї, реконструкції

Приклад інкрустаційного стилю розпису
Фрагмент розпису «Склепу 1872» у Пантікапеї, реконструкція

«Сцена битви»,
фрагмент розпису
«Склепу 1872» у Пантікапеї

На правій південній стіні «Склепу 1872»
зображено **сцену битви**, в якій бере участь
велика кількість воїнів

Головним героєм є **боспорець, зображений
верхи на коні**, одягнений в обладунки та шолом,
а в руках він тримає довгий спис

Вершник скаче у правий бік, його плащ
майорить за ним

Позаду нього йдуть **два піших воїни**, озброєні
списами та овальними щитами. Вони також
мають шоломи та обладунки

«Сцена битви», фрагмент розпису «Склепу 1872» у Пантікапеї, II ст. н. е.

На лівій задній стіні склепу зображено **сцену битви**, яка відтворює **поєдинок між вершником**, озброєним довгим списом, одягненим в обладунки і шолом, **та пішим ворогом**

Вершник – знатний боспорець. Його **супротивник** – бородатий **воїн без шолома та обладунків**, у правій руці він тримає короткий меч, а в лівій – щит у формі ромба

Композиція не залишає сумнівів, що переможцем битви неодмінно стане вершник

На правій бічній стіні головної ніші зображено **загін з п'яти піших воїнів**

Праворуч зображено **прапороносця** в обладунках. Він тримає обома руками спис, прикріплений до прапора. Форма прапора характерна для римських допоміжних військ (так званих вексилумів)

Ліворуч від прапороносця зображено **солдата в шоломі та обладунках**. У лівій руці він тримає овальний щит і два коротких списи

Троє інших воїнів цієї композиції зображені меншого розміру, вони не мають шоломів й обладунків. Проте, кожен з них озброєний парою списів та овальним щитом

«Воїни Боспору», фрагмент розпису
«Склепу 1872» у Пантікапеї,
II ст. н. е.

«Сцени битв»,
фрагменти розпису «Склепу 1872» у Пантікапеї, II ст. н. е.

«Воїни Боспору»,
фрагмент розпису «Склепу 1872» у Пантікапеї, II ст. н. е.

У розписах склепів образи людей передаються більш **схематично**: фігури пласкі та непропорційні, розміщені серед плодів та листя

Фрагменти розписів «Подвійного склепу 1873» у Пантікапеї, II ст. н. е.

Вхід до склепу Деметри в Пантікапеї
Сучасний екстер'єр технологічної копії

Розписи інтер'єру технологічної копії
склепу Деметри в Пантікапеї

СКЛЕП ДЕМЕТРИ в місті Пантікапей, I ст. н. е.

Прикладом **умовно-ієратичного напряму в живописі** є так званий склеп Деметри в Пантікапеї (с. Гнилище, передмістя Керчі)

Вхід у склеп має вигляд невеликого дромоса, поховальна камера прямокутної форми (2,20 x 2,75 м) перекрита напівциліндричним склепінням, у стінах інтер'єру є ніші

Стіни і стеля склепу вкриті двома шарами штукатурки і прикрашені **фресками «по-волоному»**

Для збереження пам'ятки в 1998 р. створили **технологічну модель склепа** в масштабі 1 : 1, яка повністю повторює розміри склепа та розписи, виконані **за автентичними технологіями**

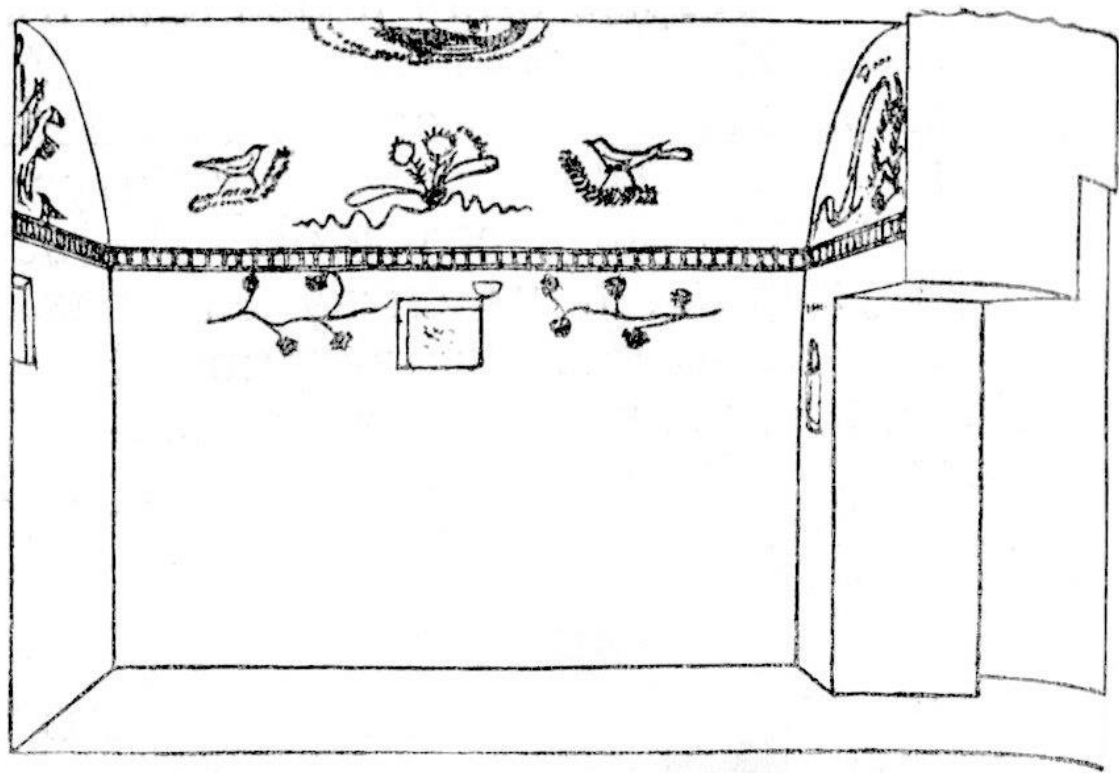
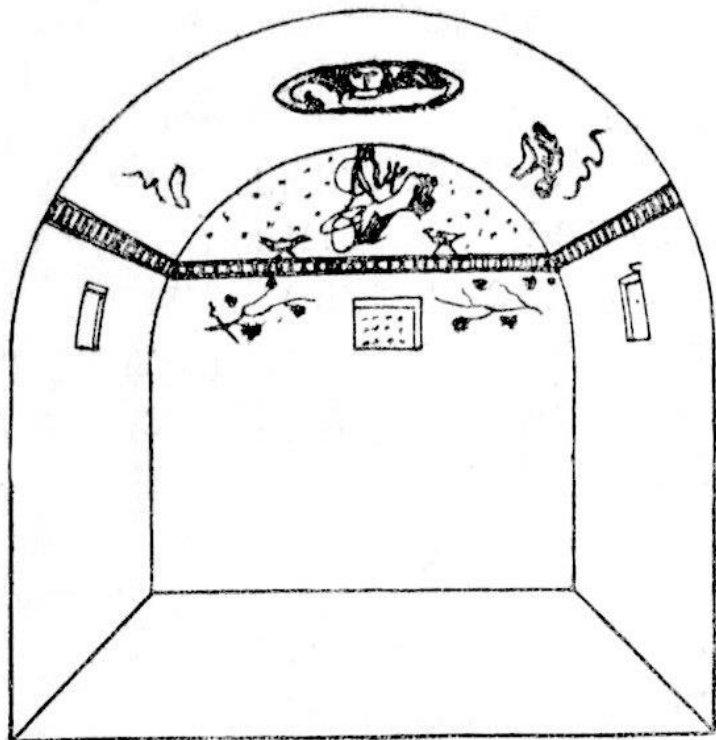

Схема конструкції та розписів
склепу Деметри в Пантікапеї, I ст. н. е.

СЮЖЕТИ РОЗПИСІВ СКЛЕПУ ДЕМЕТРИ

Склеп отримав свою назву за головним зображенням – посеред стелі склепу в **тондо** (композиції в колі) зображено **погруддя богині Деметри**

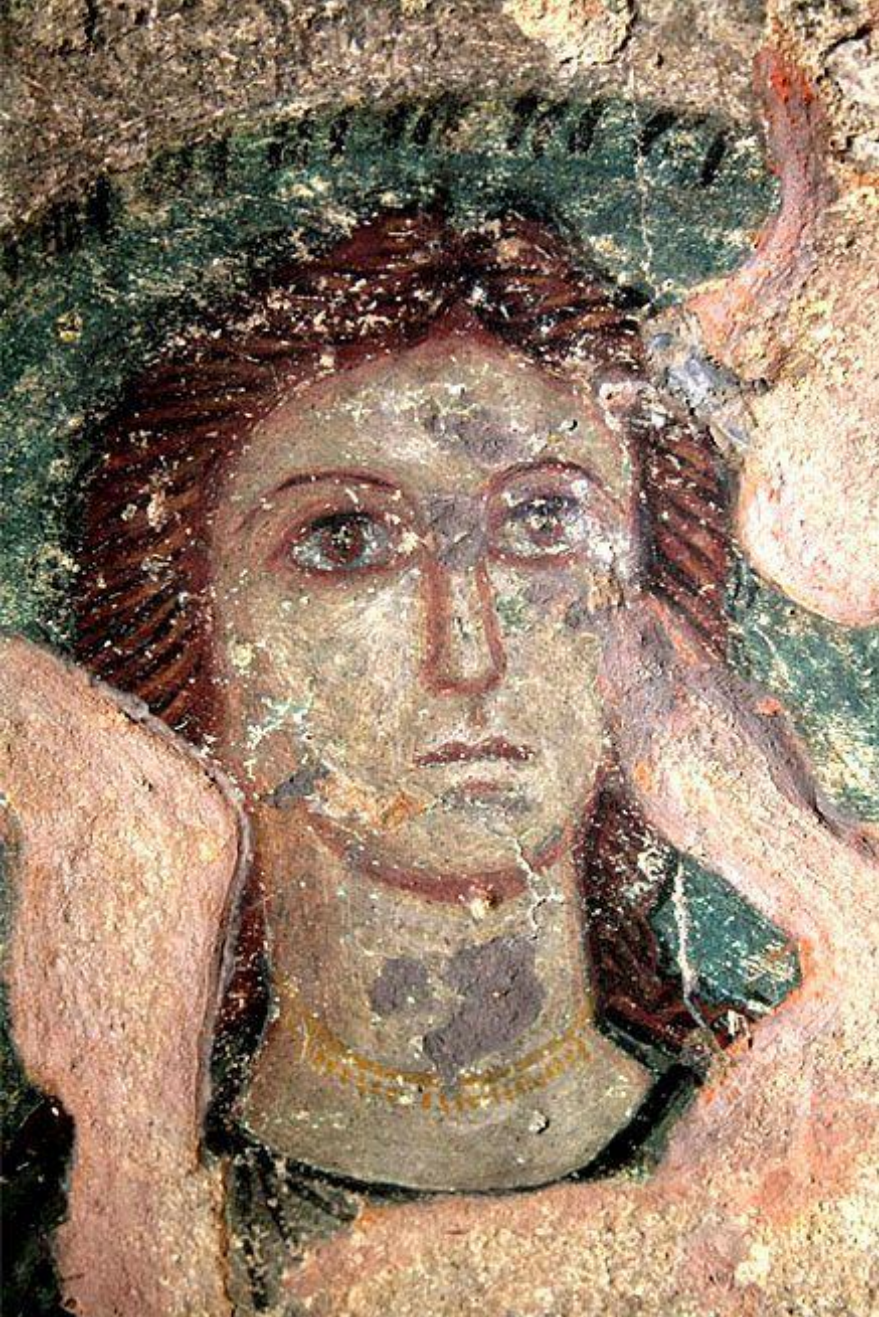
У фрескових розписах склепу зображені **міфологічні фігури і сюжети:**

- Гермес;
- німфа Каліпсо;
- Деметра;
- сцена **викрадення Кори Плутоном на колісниці, запряженій четвіркою коней, якою править Ерот**

Розписи інтер'єру технологічної копії склепу Деметри в Пантікапеї

Розписи інтер'єру технологічної копії
склепу Деметри в Пантікапеї (сучасна Керч)

«Деметра», фрагмент розпису склепу Деметри в Пантікапеї

ОБРАЗ ДЕМЕТРИ

У центральній частині склепіння в круглому, оточеному вінком, медальйоні, на темнооливково-блакитному тлі зображено **погруддя богині Деметри**

Пишне каштанове волосся обрамляє суворе обличчя богині й спадає на плечі

Її шию прикрашає **золоте намисто**, нижче видно частину **синього хітона**

У богині **стиснуті губи**, широко відкриті сумні **очі**, направлений вдалечінь погляд

Висока майстерність, з якою написана Деметра, говорить про **існування в Пантікапеї живописців-портретистів**, які володіли кращими традиціями **елліністичного мистецтва**

Зображення голови богині Деметри зі склепу в Пантікапеї,
оригінальний розпис, I ст. н. е.

СИМВОЛІКА РОЗПИСІВ СКЛЕПУ ДЕМЕТРИ

Зображені міфологічні образи пов'язані з **ідеєю відродження**

Центральний сюжет «**Викрадення Кори-Персефони**» у **люнеті** (частина стіни півкруглої форми, що утворюється напівциліндричним склепінням) розповідає про те, як бог підземного царства **Плутон** (у грецькій міфології Аїд) викрав **доньку богині родючості Деметри Кору-Персефону**

Деметра шукала доньку і вдень, і вночі, покинула піклування про природу, аж поки Зевс не знайшов Персефону і наказав Плутону (Аїду) повернути доньку матері

Розписи інтер'єру технологічної копії склепу Деметри в Пантікапеї

Перед тим, як відпустити Кору до матері на землю, Плутон (Аїд) дав їй з'їсти **зернятка гранату** (античний символ шлюбу)

Кора з'їла **чотири зернятка** – **стільки місяців** вона повинна була проводити разом з чоловіком у **підземному царстві**, а решту місяців року – з матір'ю на землі

Вихід Кори-Персефони з царства Аїда на землю пов'язували з **приходом весни**, коли природа починає пробуджуватися, **відроджуватися**

На бокових стінах склепіння зображені зв'язки гілок з **плодами гранату**. **Птахи** символізують **душі**

Виноградна лоза обплітає стіни – **символ відродження**, пов'язаний з образом бога Діоніса

Розписи інтер'єру технологічної копії склепу Деметри в Пантікапеї

Розписи інтер'єру
технологічної копії склепу
Деметри в Пантікапеї

Біля входу в приміщення склепу зображений бог **Гермес** (з жезлом кадуцеєм і крилатих сандаліях) та **німфа Каліпсо**

Гермес єдиний з богів, який міг мандрувати між світами, спускатися в Аїд і повертатися звідти, його вважають **провідником душ у царство мертвих**

Німфа Каліпсо разом з Гермесом зустрічає померлих біля входу в Аїд

За міфом, Каліпсо гостинно зустріла **Одіссея**, коли у того розбився корабель

Закохавшись в Одіссея, вона **намагалася його затримати в себе, обіцяючи вічну молодість і безсмертя**, проте не змогла примусити героя забути батьківщину й показала шлях до Ітаки

Образ Каліпсо пов'язаний з **ідеєю перемоги життя над смертю**, її ім'я означає «та, що приховує»

«Німфа Каліпсо», фрагмент розпису інтер'єру технологічної копії склепу Деметри в Пантікапеї

«Плутон викрадає Кору на колісниці»,
технологічна копія розпису зі склепу Деметри
в Пантікапеї (сучасна Керч)

«Плутон викрадає Кору на колісниці» зі склепу в Пантікапеї,
оригінальний розпис, I ст. н. е.

Розпис лунету із зображенням плодів гранату, рослин і птахів, технологічна копія склепу Дементи в Пантікапеї (сучасна Керч)

ПОХОВАЛЬНИЙ ІНВЕНТАР СКЛЕПУ ДЕМЕТРИ

Склеп Деметри – один з небагатьох, який був **відкритий непограбованим**

Вздовж бокових стін стояли **дерев'яні саркофаги**

Біля одного саркофага знайдені: синя з білими плямами скляна посудина, прикрашена рельєфними орнаментами (робота сидонської фабрики в Сирії), та високий бронзовий канделябр, а два золотих персні – під саркофагом

Біля іншого саркофага знайшли: поховальний золотий лавровий вінок, золоті дуті намиста і дві золоті бляшки, посудину з блідо-зеленого скла з рельєфними прикрасами

Дерев'яні саркофаги зі склепу Деметри, технологічні копії

Скляна ойнохоя
зі склепу Дементи, I ст. н. е.

Скляна ойнохоя
зі склепу Дементи, I ст. н. е.

РОЗПИСИ КАМ'ЯНОГО САРКОФАГА

зі склепу в місті Пантікапей

Унікальний саркофаг I ст. н. е. був виявлений у 1900 р. під час розкопок некрополя Пантікапея

Він висічений із брили вапняку завдовжки 2,15 м, завширшки 0,92 м і заввишки 0,81 м

Саркофаг був розписаний всередині, він повністю імітує розпис поховальної камери склепу

Розписи саркофага
зі склепу в місті Пантікапей,
кінець I ст. н. е..

Саркофаг з розписами зі склепу
в місті Пантікапей,
кінець I ст. н. е.

Саркофаг з розписами зі склепу в місті Пантікапей,
кінець I ст. н. е.

Саркофаг з розписами зі склепу в місті Пантікапей,
кінець I ст. н. е.

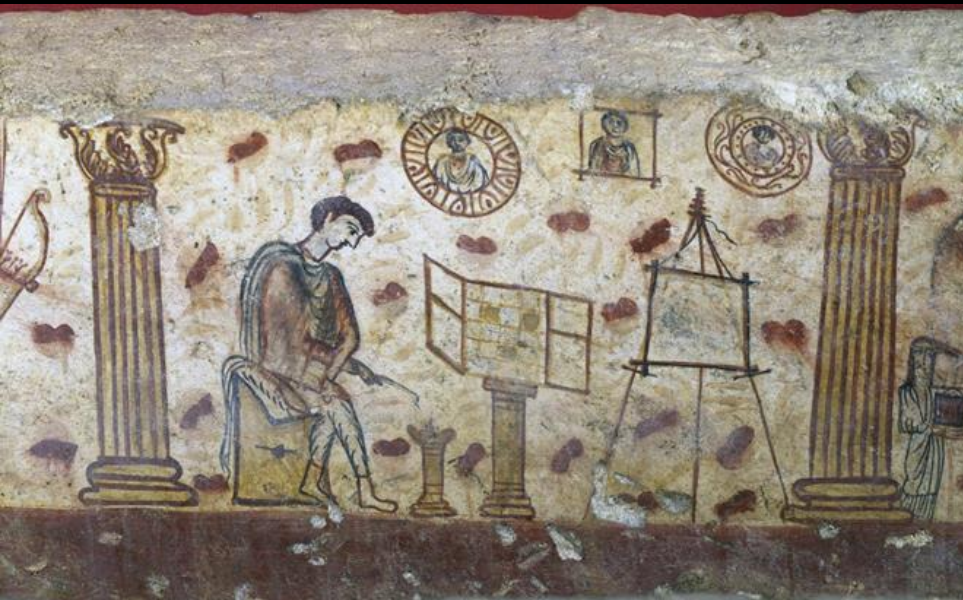
СТИЛЬ РОЗПИСІВ

Розписи саркофага виконані у **квітковому стилі** – на тлі усіх композицій зображені **пелюстки квітів**

Квітковий стиль був характерний для живопису **Пантікапея** перших століть нашої ери та значно відрізнявся від еллінських материкових традицій

Стиль зображення фігур характеризується деякою примітивністю, **недосконалими пропорціями тіла людей і тварин**

У палітрі розписів переважають **червона, жовта і чорна фарби**

Розписи саркофага
зі склепу в місті Пантікапей, кінець I ст. н. е.

Розпис зі склепу Деметри в Пантікапеї
I ст. н. е.

Розпис саркофага
зі склепу в місті Пантікапей, кінець I ст. н. е.

Стиль живопису саркофага нагадує розписи склепу Деметри в Пантікапеї, датовані I ст. н. е.

У манері зображення різних персонажів багато спільного – прийоми накладання тіней, графічні принципи побудови фігур

Крім того, багато сцен на саркофазі повторюють фрески на стінах і плафонах інших боспорських склепів

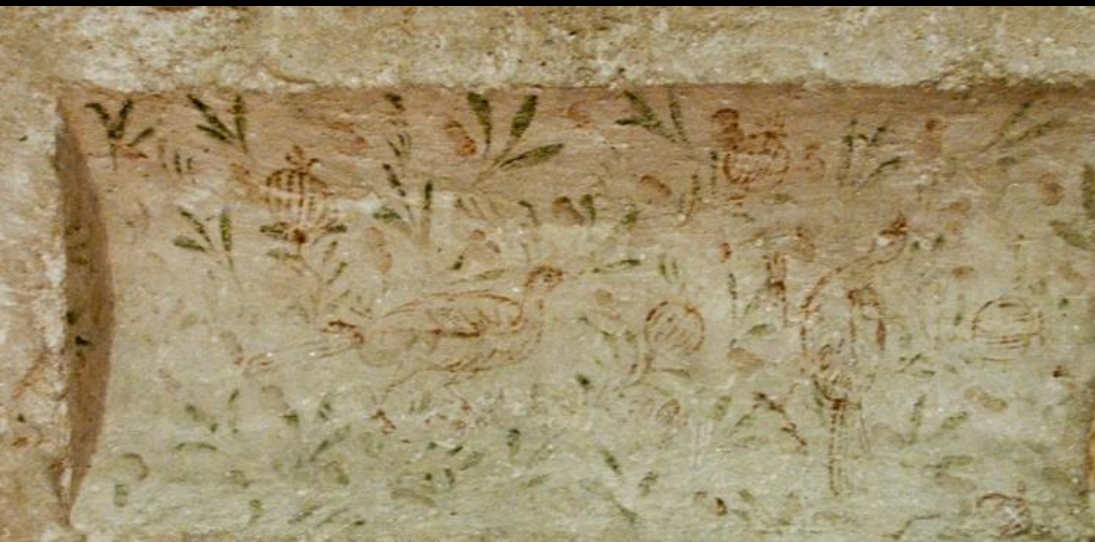
Так, у монументальному живописі Пантікапея були досить поширені сцени:

- «заупокійної трапези»;
- сидячої в кріслі жінки;
- вершників і воїнів, котрі ведуть за вуздечки коней;
- деталі меблів, костюмів і зачісок з життя

КОМПОЗИЦІЯ РОЗПИСІВ

Поверхня внутрішніх стін покрита суцільною стрічкою живописних композицій, нанесених на тонкий шар штукатурки

Кришку саркофага з внутрішнього боку оздоблено розписом у вигляді розкиданих гілок і плодів гранату, перемішаних з окремими листками і червоними пелюстками троянд. На гілках сидять птахи

Розписи саркофага
зі склепу в місті Пантікапей, кінець I ст. н. е.

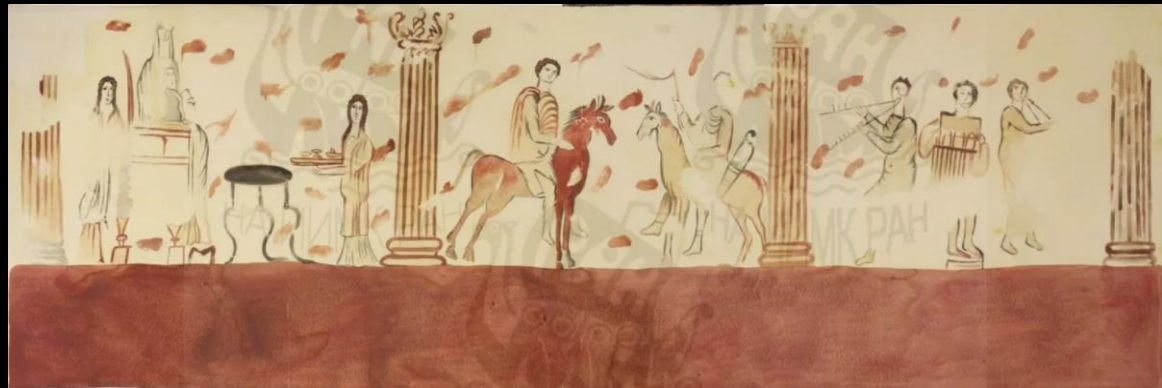

Розписи саркофага зі склепу в місті Пантікапей, кінець I ст. н. е.

Сюжетні сцени стінок саркофага розташовуються в проміжках між коринфськими колонами, що утворюють живописні клейма

На поздовжніх стінках вміщено по три окремі сцени, на поперечних – по одній

Сім з них є багатофігурними композиціями, а одна – орнаментальний розпис

Під ними в нижній частині по периметру розташований суцільний широкий цоколь густого червоного кольору

Всі сцени витримано в, так званому, квітковому стилі: основне тло розпису покрито ніжною вохристо-рожевою фарбою, яка добре гармоніює за колоритом з розкиданими великими пелюстками і листям троянд

СЮЖЕТИ РОЗПИСІВ

У першій сцені зображена фігура юнака, котрий тримає за поводдя маленького коня

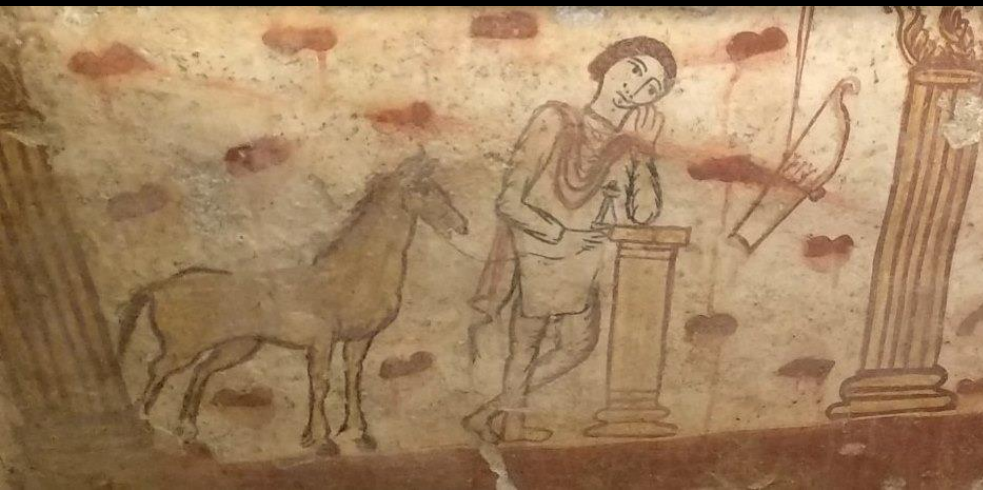
Задумливий юнак сперся на високу кам'яну підставку-колону, підперши лівою рукою голову

Фігурка тварини вдвічі менша за людський зріст

У правій руці, окрім вуздечки, юнак тримає короткого меча

Юнак вдягнений у боспорський костюм – вузькі штани та хітон із довгими рукавами, що закриває стегна. На плечі накинуто плащ, задрапірований на грудях

Справа перед воїном на вбитому в стіну гаку висить горит зі стрілами і луком

Розписи саркофага
зі склепу в місті Пантікапей, кінець I ст. н. е.

«МАЙСТЕРНЯ ХУДОЖНИКА»

Розпис саркофага зі склепу в місті Пантікапей, I ст. н. е.

«Майстерня художника»
Розпис саркофага
зі склепу в місті
Пантікапей, I ст. н. е.

У центральній сцені бокової стінки саркофага зображено за роботою **живописця в майстерні**. Сюжет, де зображена майстерня художника – це **єдине зображення такого типу у світовому античному живописі!**

Розписи саркофага
зі склепу в місті Пантікапей, кінець I ст. н. е.

Молодий художник сидить на стільці, у руці він тримає **каутеріон** (інструмент для **енкаустики** – воскового живопису) – загострена металева паличка, яку він **розігріває над полум'ям жаровні**, що стоїть на підлозі

Перед майстром на колоні-підставці розташована **скринька** з двома розкритими дверцятами, вона містить **воскові фарби**, розкладені у квадратних комірках

Неподалік від художника бачимо **мольберт**, на якому встановлено **підрамник**

Тло сцени становлять червонуваті декоративні плями – розкидані **пелюстки троянд**

На стіні розміщено **три портрети**

Два портрети вставлені в **круглі рами**, ще один квадратний портрет – **на підрамнику** такої ж конструкції, як і той, що на мольберті

В інтер'єрі майстерні зображені **дві колони коринфського ордера**

Розпис саркофага в Пантікапеї – це єдиний **доказ існування станкового портретного живопису** на наших теренах, у Боспорі

«Майстерня художника», розпис саркофага зі склепу в місті Пантікапеї, I ст. н. е.

«Майстерня художника»,
розпис саркофага зі склепу в місті Пантікапей, I ст. н. е.

Розписи саркофага
зі склепу в місті
Пантікапей,
кінець I ст. н. е.

Третю композицію присвячено сцені «запокійної трапези»

На покритому смугастим покривалом ліжку лежить чоловік з короткою бородою, одягнений у довгий хітон і плащ

У лівій руці він тримає чашу зі священним напоєм

Права рука звернена до жінки, котра сидить на стільці з високою подушкою

Біля її ніг стоїть служниця, зображена у вигляді мініатюрної фігурки, вона тримає в руці скриньку для прикрас

Справа, за ложем, стоїть ще один слуга, виночерпій

У центрі – круглий стіл на кручених ніжках

Розписи саркофага зі склепу в Пантікапеї

На вузькій **поперековій стінці** саркофага, біля узголів'я покійного, вміщено **орнаментальну композицію у вигляді гірлянди**, підвішеної за обидва кінці на стрічках

У центрі з неї ніби виростає велика **квітка з червоними пелюстками**

На другій довгій стінці саркофага, навпроти сцени «заупокійної трапези», зображено **жінку з дитиною на колінах**

Жінка сидить у великому **кріслі** з високою прямою спинкою, бильцями і фігурними ніжками

Перед нею стоїть **круглий стіл** на вигнутих ніжках

Справа до нього наближається **служниця**, яка тримає на витягнутих руках **круглу тацю**, заставлену стравами

За господинею стоїть **іще одна служниця**

Розписи саркофага зі склепу в місті Пантікапей

На наступній, обрамленій колонами, сцені – **двоє вершників**, повернутих один до одного обличчями. Як і юнак у першій сцені, вони одягнені в традиційні **боспорські костюми**.

До поясу воїна справа прикріплено **горит**, а в піднятій руці він тримає **батіг**.

Ця композиція збереглася лише фрагментарно (повністю обсипалася фарба правої частини обличчя вершника і всієї нижньої частини картини).

Розписи саркофага
зі склепу в місті Пантікапей, кінець I ст. н. е.

Розписи саркофага
зі склепу в місті Пантікапей, кінець I ст. н. е.

Передостання сцена на саркофазі – **троє музикантів**, котрі грають на різних інструментах

У центрі композиції **в кріслі** з високою спинкою **сидить безбородий юнак**, зображений в анфас

На колінах він тримає **орган** (фарба на ньому майже зовсім обсипалася)

По обидва боки від органіста – ще **двоє молодих чоловіків**, які сидять у профіль

Кожен із них грає на **подвійній флейті**

Від вогкості ця композиція постраждала найбільше

Тому складно судити про покрій одягу і взуття музикантів

Розписи саркофага
зі склепу в місті Пантікапей, кінець I ст. н. е.

Остання композиція цього саркофага розміщена в ногах покійного на вузькій поперечній стінці

Вона складається ніби з двох незалежних сцен:

- ліворуч – **круглий стіл на трьох вигнутих ніжках** з кінцями у вигляді левових лап;
- а праворуч – **двоє карликів-пігмеїв, що танцюють ритуальний танець і водночас жонглюють** чотирма парами паличок

Своїм експресивним і гучним танцем вони відлякують злих духів і охороняють спокій померлого

ПАМ'ЯТКИ
МИСТЕЦТВА
ПІВНІЧНОГО
ПРИЧОРНОМОР'Я

СКУЛЬПТУРНИЙ
ПОРТРЕТ

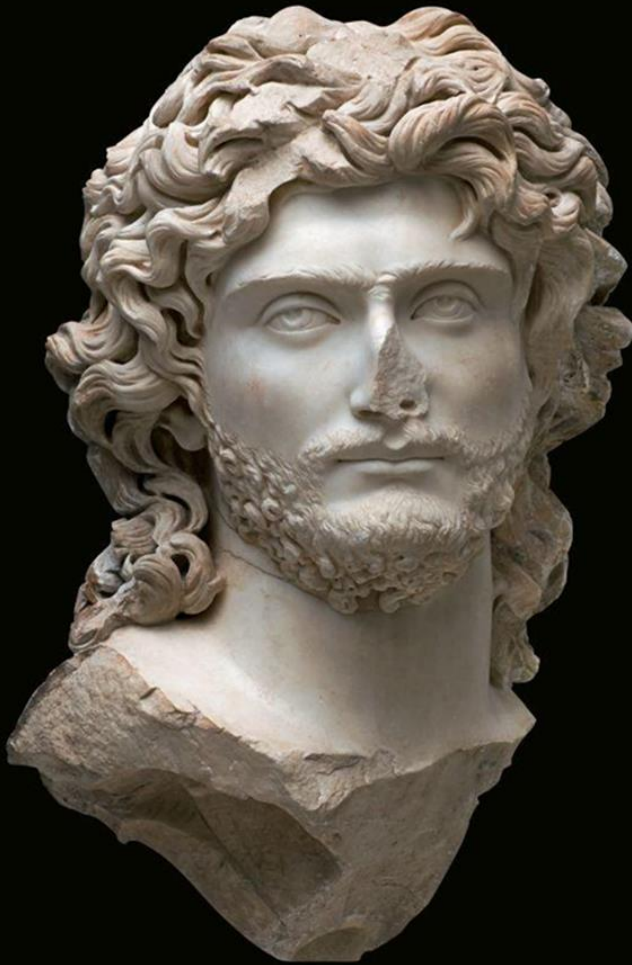
СКУЛЬПТУРА ПІВНІЧНОГО ПРИЧОРНОМОР'Я

В античних містах Північного Причорномор'я побутували численні витвори пластики

Скульптуру античних причорноморських міст можна поділити на два види:

- твори високопрофесійної пластики, авторами якої були або **приїжджі майстри**, або їхні талановиті **учні**, **вихідці з місцевих прошарків населення**, котрі своїм рівнем не поступались приїжджим;
- твори **самодіяльних скульпторів чи ремісників**, котрим властиві особливі стилеві прикмети

Окрему групу становлять **привозні скульптури**

Мармурова голова
царя Боспорського царства
Савромата II (ймовірно),
кінець II ст. н. е.,
Музей Акрополя в Афінах

Посудина з рельєфом
«Європа на бику», теракота, IV ст. до н. е.,
розкопки 1865 р.

Теракотова статуетка
«Афродіта з дельфіном», I ст до н. е.
Розкопки кургану Темір-Гора 1870 р.

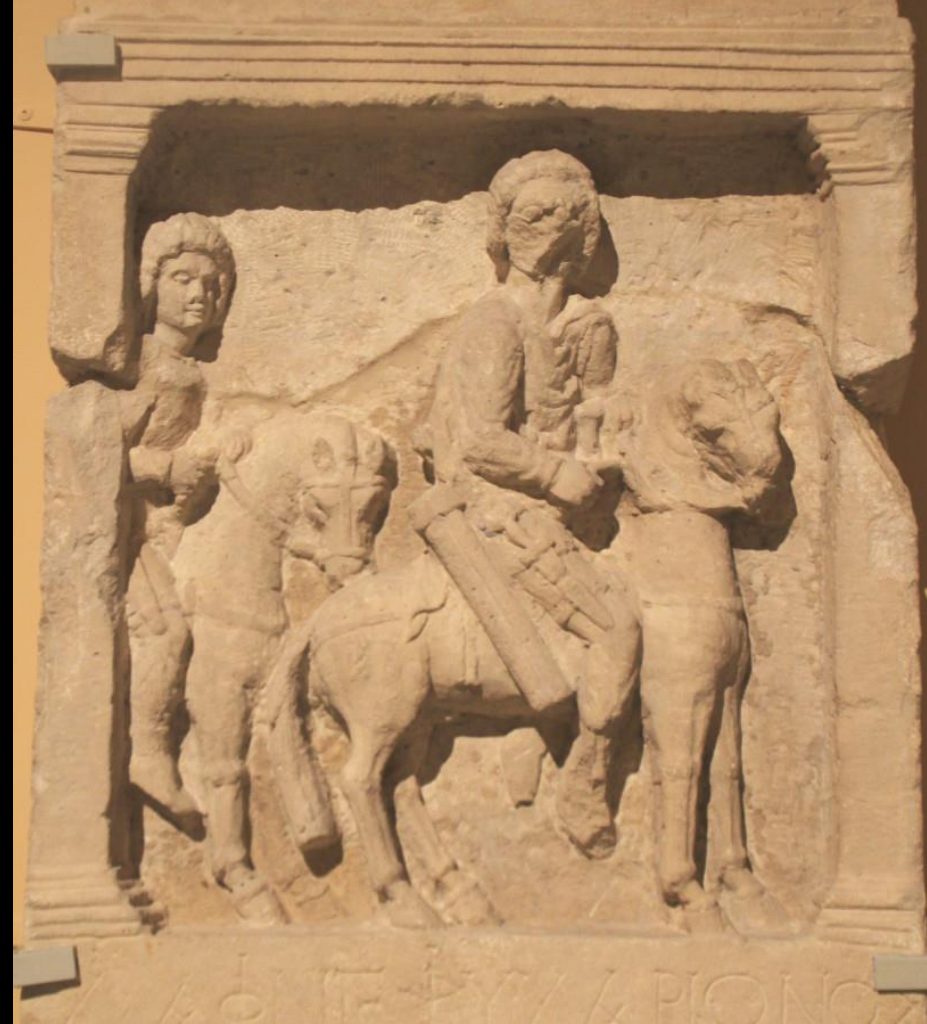
Теракотова фігура,
Пантікапей

Теракотова статуетка,
Боспорське царство

Поховальна стела з рельєфом, Пантікапей

Поховальна стела з рельєфом, Пантікапей

Фрагменти поховальних стел з рельєфами,
Пантікапей

СКУЛЬПТУРНИЙ ПОРТРЕТ МІТРИДАТА VI ЄВПАТОРА

У полісах Північного Причорномор'я, зокрема в містах Боспорського царства, у пластиці поширився **жанр скульптурного портрета**

Високий мистецький рівень портрета **понтійського царя Мітрідата VI Євпатора** з Пантікапея (II – I ст. до н. е), наближає його до пергамської школи

Стиль пергамської школи проявляється в сильному русі голови, експресії очей, рота, внутрішній динаміці та патетиці образу

Скульптурний портрет понтійського царя
Мітрідата VI Євпатора.
Пантікапей, I ст. до н. е., мармур

Скульптурний портрет понтійського царя
Мітрідата VI Євпатора в образі Геракла.
Пантікапей, I ст. до н. е., мрамур,
Лувр, Париж

Бюст царя Боспору Мітрідата VI,
мармур, I ст. до н. е., Пантікапей (Керч)

Бюст царя Боспору Мітрідата VI,
мармур, I ст. до н. е., Пантікапей (Керч)

Бюст цариці Боспору Динамії
(онуки Мітрідата VI), бронза,
I ст. до н. е. – початок I ст. н. е.

Фрагмент голови,
мармур, I ст. до н. е., Пантікапей (Керч)

Статуя чоловіка,
мармур, II ст. н. е., Пантікапей (Керч)

Статуя жінки,
мармур, II ст. н. е., Пантікапей (Керч)

ЗОЛОТА ПОХОВАЛЬНА МАСКА ЦАРЯ БОСПОРУ РЕСКУПОРІДА

До значних художніх здобутків належить **золота поховальна маска царя** Боспору Рескупоріда (III ст. н. е.)

Виявили пам'ятку в 1837 р. у передмісті Керчі (с. Глинище, у 9-метровому кургані)

Маска накладалася на обличчя покійника

Поховальна маска передає **індивідуальні риси** обличчя Рескупоріда з елементами певної ідеалізації, характерної для античної традиції

Золота поховальна маска царя Боспору Рескупоріда, III ст. н. е.

Золота поховальна маска царя Боспору Рескупоріда,
III ст. н. е.

Золота поховальна маска
царя Боспору Рескупоріда,
III ст. н. е.

Рисунок золотої поховальної маски та комплекс прикрас III ст. н. е.

ПАМ'ЯТКИ
МИСТЕЦТВА
ПІВНІЧНОГО
ПРИЧОРНОМОР'Я
ЮВЕЛІРНІ ВИРОБИ

ЮВЕЛІРНЕ МИСТЕЦТВО ПІВНІЧНОГО ПРИЧОРНОМОР'Я

Античне золоте намисто
з дорогоцінними каміннями, Північне
Причорномор'я

Ювелірне мистецтво Північного Причорномор'я привертає особливу увагу **майстерністю**, оригінальністю, технічною віртуозністю

Форми та види виробів грецьких ювелірів були надзвичайно різноманітними

Жінки носили **намиста, персні, браслети, сережки** різних типів, головні прикраси (**вінки, діадеми, гребні** для волосся)

Використовували такі **ювелірні техніки: кування** з цільного шматка золота або срібла, у декорі – **різьблення й гравірування**

Деякі деталі, виконані в **мікротехніці**, можна побачити лише через лінзу

Серезки з підвісками у вигляді жіночої голови.
Матеріал: золото, емаль. Техніка: тиснення, карбування, філігрань.
Приблизно 350 р. до н. е.
Північне Причорномор'я, Крим, околиці Керчі

Пара давньогрецьких браслетів з Ольвії,
200 – 100 рр. до н. е.

Матеріал: золото, гранат, аметист, смарагд, намистини, скло.
Художній музей Волтерс у Балтіморі, США

Золоте намисто «Метелик»
з дорогоцінними каміннями, Північне Причорномор'я

Золоте намисто
«Метелик»
з дорогоцінними
каміннями,
Північне
Причорномор'я

Золотий поховальний вінок з оливковим листям,
IV ст. до н. е. , Пантікапей

Підвіски у вигляді Ерота, I ст. н. е.
Некрополь Усть-Альма, Бахчисарайський район, Крим.
Зберігається в скарбниці Національного музею історії України, Київ

ЗОЛОТА ШИЙНА ГРИВНА

Золота гривна. I – II ст. н. е., Пантікапей.
Матеріал: золото, сердолік.
Загальний вигляд і збільшений
центральный фрагмент.
Зберігається в скарбниці
Національного музею історії України

Гривна (шийна прикраса)
виготовлена з **двох золотих дротин**,
зігнутих навпіл та скручених так,
що з одного краю залишилася
широка петля. Утворені петлі
заходять одна в одну та складають
так званий **«вузол Геракла»**

Всередині припаяно каст (оправу)
із **сердоліковою вставкою**

З іншого краю скручені дротини
ближче до кінців звужуються
та зливаються в єдине ціле,
утворюючи застібку

Центральна сердолікова вставка –
пласка **інталія** (заглиблений рельєф
на напівкоштовному камені)
з погрудним зображенням
Аполлона, який у руках тримає ліру-
кіфару

Грецьке золоте намисто
з «вузлом Геракла»
Херсонес. Крим.
Кінець IV ст. до н. е.

СКАРАБЕОЇД

Скарабеоїд – різьблений камінь, який відноситься до різновиду особистих печаток

Такий вид гем (різьблених прикрас з ювелірного каменю або мушлі) прикрашався різьбленням тільки з плаского боку каменю

У центрі чи по боках просвердлювали отвір для кріплення металевої дужки або шнурка

Носили печатки зазвичай на шиї або на поясі

Скарабеоїд з різьбленим зображенням коня, яшма, некрополь Пантікапея, околиці Керчі, Крим

Скарабеоїд на золотій дужці
із зображенням юнака, який грає на арфі.
Курган Темір-Гора біля Керчі,
V ст. до н. е.

Скарабеоїд на золотій дужці
із зображенням чаплі та коника.
Матеріал: золото, яшма.
Боспор, майстерня Дексамена,
середина – друга половина V ст. до н. е.

Модуль 4.

Пам'ятки мистецтва Північного Причорномор'я.

ПИТАННЯ для самоперевірки

- Назвіть основні грецькі міста-колонії в Північному Причорномор'ї. Коли вони виникли?
- Які особливості географічного розташування міст та поселень Боспорського царства?
- Опишіть, які типи споруд були поширені в містах Північного Причорномор'я?
- Згадайте, які види мистецтв набули найбільшого розвитку?
- Розкажіть, яким давньогрецьким богам поклонялися греки на території Північного Причорномор'я?

Модуль 4. Пам'ятки мистецтва Північного Причорномор'я.

ІНФОРМАЦІЙНІ ДЖЕРЕЛА

- Винокур І. С., Телегін Д. Я. Археологія України. Київ : Вища школа, 1994. 318 с.
- Ольговський С. Я. Планування та забудова Ольвії
<https://www.myslenedrevo.com.ua/uk/Edu/ForStudents/AnticStates/Bog/PlanOlbia.html>
- Ольговський С. Я. Античні держави Північного Причорномор'я. Київ, 2007
<https://www.myslenedrevo.com.ua/uk/Edu/ForStudents/AnticStates.html>
- Маленков Р. Ольвія. Недограбована антична велич. *Україна інкогніта*
<https://ukrainaincognita.com/mykolaivska-oblast/ochakivskiy-raion/parutyne/olviya-nedograbovana-antychna-velych>
- Античні міста-колонії Північного Причорномор'я (VII ст. до н. е. – IV ст. н. е.). *Скарбниця Національного музею історії України*
https://goldenukr.com.ua/?page_id=2689

Модуль 4. Пам'ятки мистецтва Північного Причорномор'я.

ІНФОРМАЦІЙНІ ДЖЕРЕЛА

- Sarmatians in a painted tomb of the Crimean Bosphorus Crypt 1872
https://warfare.6te.net/Ancient/Bosporan_murals.htm#:~:text=One%20of%20the%20most%20ofamous%20monuments%20of,the%20northern%20slope%20of%20Mount%20Mithridates%20in
- Видатні пам'ятки історії та культури України. Пантікапейський саркофаг
https://www.ebk.net.ua/Book/i_u_m/sh_u/part/23.htm
- Архітектура античних міст-полісів Північного Причорномор'я
<https://studfile.net/preview/7850356/page:10>
- Скульптура античного періоду Північного Причорномор'я. Малярство Північного Причорномор'я і Таврії
<https://studfile.net/preview/7850356/page:11/>
- Керч. Археологія. *Україна інкогніта*
<https://ukrainaincognita.com/krym/kerch/kerch-arkheologiya>